ЛЕТОПИС

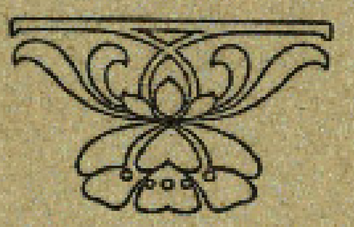
МАТИЦЕ СРПСКЕ

ГОДИНА LXXXVI. КЊИГА 269

СВЕСКА IX. ЗА ГОДИНУ 1910.

У НОВОМ САДУ
ИЗДАЊЕ МАТИЦЕ СРПСКЕ
1910.

ПРЕГЛЕД

СТРАНА

I. Ред, обичаји и управе манастира и цркава у Херцеговини. Сабрао и пописао Вук Врчевић 1

II. Из песама Драгутина Ј. Илијћа 32

III. Драгуљи, прича Божа Ловрића 36

IV. „Устани, Лазаре!“ прича Драгутина Ј. Илијћа . . . 44

V. Дубровник у Наполеоновој легенди. Од Марка Цара . . 49

VI. Књижевност:

1. Оцене:

„Crtice iz slavonske povijesti“, — Од Радослава М. Грујића . . 62

2. Прикази:

а) *Белетристика.* „Canti jugoslavi — versione di Giovanni Kušar...“ Д. Ђ. Омчикус. — „Саво П. Вулетић. Наши људи“. Ј. Ж. , 66

б) *Историја књижевности.* „Яблонскій В. Пахомій Сербъ...“ Никола Радојчић. 72

3. Белешке:

„Bosznia története“. — „Máramaros v. jegyzőkönyveiből“. — „Wörter und Sachen“ 76

VII. Извештаји о раду Матице Српске 78

МАТИЦА СРПСКА

Цел Матице Српске. Матица Српска је друштво које има цел да материјалном и умном снагом потпомаже, развија и распростире књижевност и вештину српску, а тим путем да подиже просвету народа српског (§. 1. Устава).

Чланом Матице Српске може постати сваки ваљан Србин који у благајницу Матичину положи 100 кр. од једанпут или положивши 20 кр. обвеже се, да ће остало у годишњим честицама за идуће 4 године положити (§. 3. Устава).

РЕД, ОБИЧАЈИ И УПРАВЕ

МАНАСТИРÂ И ЦРКАВÂ У ХЕРЦЕГОВИНИ

сабрао и пописао

ВУК ВРЧЕВИЋ

Аустриски Агент-конзул, и почасни члан Српског Ученог Друштва

у Требиње

□ □

Мјесто предговора

Садржај ове књижице — мени се чини — такви је, да му никаква предговора не служи, јер је све на своје мјесто у кратко, али колико је довољно, доказано.

Дужан сам само напоменути и читаоце увјерити, да сам све вјерно описао онако као што сам чуо од многи овдашњи калуђера и попова̂, моји данашњи пријатеља, и о главним стварима се очигледно увјерио ходајући по Херцеговини.

Остављам дакле савршеном богословцу нека рјеши: који су обреди (описани у овој књижици) по уставу наше православне цркве, који ли из неког прастарог обичаја кроз течај толико стољетија у ове мучне крајеве узакоњени?

У Требињу уз Божитње пости 1870.

В. В.

а.) Ђе су и какви су манастири.

Свуда по нашему народу ђе су Турци живјели, после пропасти царства и госпоства српскога, као и онамо ђе и данас живе, видимо да су наши стари зидали манастире по усамјеним шумама и пустарама а највише у каквој дубодолини или између кршовити главица, а нигђе на ви-

дику или близу пута, тако да се риједак који од ови самостана могао вићети, но тек онда кад му се путник на један пушкомет, или мање, примакне.

Овој намјери нашије старије мученика-народњака и калуђера нека се нико не чуди, него нека се свак са вјечном захвалношћу у чуду чуди, како нам од ондашњег турског зулума и један манастир претече и како могаше учувати и оци синовима на аманет предавати цркве у којима се данас мирно крстимо, и доранише у цјелости православије па и све народне обичаје с којима се можемо дичити и поносити?

Зидали су их — као што рекох — по пустињама зато, да турски обијесни зулумћари хотимице и нехотимице не свраћају и не насрћу у манастиру, јер кад гоћ би им у госте дошли, од два зла не би их никако једно мимоишло, т. ј. ако им не даду (Турцима) све оно што би тражили или би поклали све калуђере, или запалили цркву и манастир, као што се то више пута догађало; јер раја обичава рећи: „не пита Турчин, има ли? него дај!“ А што их нијесу нигђе близу пута зићали главни је узрок био да се о Божићу и о Ускрсу — као и на празник оне цркве народ уњ сабира и мирно Богу моли.

Овакови манастирâ има данас у својој битности у Херцеговини седам (осим много више некад оглашени у развалинама) и ово су:

1. Манастир *Дужи* (у Шуми) Успеније Богородичино.
2. У *Завали* (у Попово) Воведеније.
3. У Брдима *Добрићево* исто
4. У Стоцу *Житомишлић* Благовјештеније.
5. У Пиви, Горанско, Троичиндан.[1])
6. У Билећком Кадилуку: Косијерево, Воведеније.
7. У Бијело поље у Фочи, Троичиндан.

---

[1]) О овоме манастиру народ приповиједа да га је сазидао некакав Гаговић родом Пивљанин, којега су Турци ћететом потурчили и послали на цареву војску (противо Руса на Озију) па му је тако срећа послужила да је пашом постануо, и султан га после именује везиром херцеговачким. Затекао је био још матер у животу која га наговори да сазида ови манастир и да га оловом прекрије за његово здравље и душу његови мртви.

Кад гођ су оваке манастире зидали, наравно да су у исто доба дај буди по једну ћелицу у почетку за калуђере озидали, а после калуђери приграђивали у клаку, а многи и у сувомеђи. Ако су ове ћелије у почетку биле у клак, једва је на њој један или ни један прозор био, а ако је био, био, је толико мали да није могао ни главу крозањ изнијети као што се ово и дан данашњи по неким овдашњим манастирима види. Они су се задовољавали са макар каквом и коликом ћелијом, само да би могли у зимно доба главу у сувоти унијети.

По ћелијама као и по црквама свуда на около кад су их зидали, вазда су на њима остављали кроз дувар честе шупљине које се у овоме зову (по турски) „мазгале“, а у Црнугору и кроз Боку „пушкарице“, а то зато да се у нападању оружани зулумћара могу кроз оне шупљине колико толико бранити док би им у помоћ оближни Христјани притекли.

Кад би калуђери видјели, да је мноштво Турака од који не би могли њиове главе ни манастир обранити, били су принуђени отворити им манастирска врата, и — ако им се и неће — трпјети све оно што ненаситими полумјесечњаци желе учинити, да накосна своја срца насладе; а ако би се почем с муком и опасности свога живота Турцима одбранили и одбили их, а у одбијању којега убили, то им се знало да им више у оном манастиру ни стања ни живовања нема, те тако или се икад или никад у њему поврате с великим митом херцеговачког везира, или се с временом уњ опет други калуђери намјесте.

У првом случају, калуђери манастирски, и сав њему припадајући народ, морали су скупо у новцу платити за главу онога Турчина, те је у нападању погинуо, осим обичнога великога мита којега су морали тајно давати владајућем кајмекаму или мудиру онога мјеста.

Кад би калуђери наумили да с помоћу народа ограде у клак около манастира авлију, види се данас по свим манастирима, да су свуда на около авлије остављали кроз дуваре више речене мазгале — пушкарице —, а по врху дувара ударали сувомеђу од ситни камењâ у висини један аршин или мало више, зато да би се у случају турског

нападања или ноћног лупежа ова сувомеђа нађ оборила и недала му преко дувара у авлију тако ласпо ускочити, него би се у томе калуђери и момци манастирски пробудили те на нападача или лупежа оружаном руком скочили, и ако је могуће одбили.

Врата од сваке манастирске авлије (као што се и данас види по многима манастирима) била су толико уска и ниска да једва један чојек прегнутом до паса главом може ући, а коњ нипошто, зато што је по манастирима мучније било намирити турског коња са сијеном и са зоби него ситог турчина с маслом и кајмаком.[1])

Што се пак цркава манастирскије тиче, у прваша времена који би је народ без допуштења ондашњег херцеговачког везира сазидао, другога му одкупа није било, но да дванајест по избору главара главом плате. Дакле кад би народни главари код везира пошли и замолили се да им допушти градити цркву манастирску (а исто и сеоцку) погађали би се около двије главне ствари, а то од колико ће бити црква висине а од колико ширине и дужине; а друго колико ће везиру у новцу платити за дозволење.

Главари херцеговачки могли су везира у висини и ширини преварити, али у дужини нове цркве нијесу никако, зато што су у земљи цркву унијели два (или више) аршина па с врата црквени улазили би у њој низ неколико басамака; а ово нам је најбољи свједок манастирска црква у Дужи, и мостарска парохијална, као и многе друге по Херцеговини.

Кад би се црква свршила јавили би везиру, а ови би послао свога повјереника да види је ли црква ополика колико им је он допуштио. Ови посланик, нехтећи ући у влашку богомољу, измјерио би је с двора ато у дужину (с ћоше до на крај олтара) а од земље до покрова, па при полазку повео би собом калуђера (или попа) су неколико отлични домаћинâ да везиру носе погођену плату.

---

[1]) Ово нам најбоље свједоче авлинска врата манастира Косијерева у Билећком кадилуку, ће и данас — осим премали врата — стоји у авлији до сами авлински вратница једна горостасна округла плоча, која неда слободно ни чојеку да у авлију уђезе но погнут и литимице, тако да се сва она плоча од љуцког промицања на једној ћоши излизала и као мрамор цакли.

Но да не заборавим казати: Сваки везирев посланик који дође да цркву премјери, па ако види да му је народ нешто мање дао него се он надао новчапом дарy, обично при кретању им рече: „Ма болан поше и ви рајо! као да је „ваш аршин нешто дуљи од везирова? а не знате бони „кад ја понесем омијерку, а ако честити везир нађе по „прста дуљу али височију да ћете онамо главе оставити?“ Одговорили би му онда — с преклоњеним на прси рукама —: „Наш златни ага! ако су мајстори два три „прста дуљу али крађу оградили што смо ми фукара „крива? ала да смо ти препоручени, а кад нам везирев „ферман на цркву предаш и ми ћемо тебе нешто покло„нити“. Ево им дакле фермана па црква и аршин дуља била!!![1])

По свуда једнаком казивању многи овдашњи живући христјана, узимали су везири херцеговачки од свакога аршина дуљине нове цркве од 10. до 15. дуката а више пута и вишу своту, кад би везир видио да оној новој цркви припада више домаћина, и да су сељани нешто живљи у имању од остали.

У свакој цркви вишенапоменути манастира има један — из црквеног кубета висећи гвоздени синџир (или иначе

[1]) Вриједно је овђе напоменути што народ по Херцеговини приповиједа о катедралној сарајевској цркви, која је толико дуга, широка и висока да јој — може бити — ни у цијелој Далмацији пара нема. Био је некакав сарајлија христјанин који је преко 20 год. код султана вјерно и поштено служио, па кад му на ум пане да се дома поврати и да се ожени, замоли султана да му даде ферман да христјани сарајевски могу оградити цркву и около ње авлију колико говеђа кожа може заокружити. Султан му оваки ферман од прве даде и кад се кући врати каже христијанима а ови се домисле, добаве говеђу кожу и сву у наоколо у најтању опуту окроје, те по оној мјери удрише коље куда ће темељ цркви и авлији. Кад ово виђеше сарајевски Турци скочише сви вичући: шта то радите?! а они им указаше царски ферман. Турци одма опреме два своја чојека у Стамбол с писмом мурлеисан од свега турског народа: Аман честити падишаха! што ово власи ђаурлери раде? Султан виђе да је вјешто измишљена пријевара сарајевски христјана па им одпише: „Ја нијесам знао да један влах зна тако преварити, ама би што би! царска се ријеч не поријече“. Кад су христјани свршили цркву и авлију донесу ону опуту од говеђе коже, окруже кад таман мјера.

у толико комадâ један о другому од подебеле жице) и о њему објешено једно коло (којега би могли три четири чојека објеручке заоколишити), попуњено свуд наоколо и привезано са страна једна за другу, свакојакије у дрвету измоловани иконица (у полу округој форми колико двије мушке подланице) по којима се виде различни свеци као н. п. анђели, арханђели, херувими и серафими, богородица, божић, ускрснуће, распетије и т. д.

Ово се коло свуда по свој Херцеговини зове као и по Црној Гори и по селима Боке Которске „Коло богородичино“.

Испод овога кола поје се вазда при летурђији апостол, и свештеник који служи дође подањ кад из олтара изиде на велики ваход. Нигђе у Црној Гори ни у Боки нијесам видио, да има ово коло богородичино, него по градовима и варошима Боке Которске виси из кубета тако зовома „ђока“, о којој су порођене најмање 6. а највише 12. воштани свијећа које се ужижу о великим празницима док летурђија траје.

У народу херцеговачком нема страшивијег мјеста, као кад стане под коло богородичино, и сваки себе за недостојна сматра да испод њега, макар најправи био, стоји без душевне неке бојазливости, и страхопочитовања.

Испод овога кола народни парничари долазе, да се једни другим заклињу за велике после као н. п. за мртву главу, за рану, за крађу, за дугове и т. д,, и колико је мени познато по народном увјеравању, није се никад до данас дало да се једна парнична страна другој криво заклела по сеоцким црквама или на какво друго мјесто.

Код свију седам манастирâ у Херцеговини за најстрашније се сматра коло манастира Косијерева у билећком кадилуку, ђе не само из удаљени мјеста Херцеговине него из Црнегоре, па и из Боке Которске долазе онамо да се заклињу. Ко не би могао у Косијерево доћи због даљине мјеста, послао би у новцу два дуката, двије воштане свијеће, тамјана и уља и писао би калуђерима да држе „клетвена денија“ и да куну онога, ко му је (н. п.) запалио кућу, покрао дућан, нашао изгубљене новце па не вратио и т. д.

Кад парничне стране дођу у манастир да се закличу, обуку се калуђери у црне одежде, сваки од њи упали с наопака свијећу (т. ј. не с оне стране ће се стијењ види него с противнога краја) и стану под коло богородичино. Чојек (или људи) који се мисли клети, уђезе и он под коло и све се онако заклиње као што му противна страна говори, а калуђери на сваку ријеч говоре „амин!“ Вазда — она страна која заклиње — плати свакојему калуђеру по три цванцике, а више пута и по шест.

Ће парница пошље новце и друго као што сад казах да се клетвена дѐпија држе, ево како то бива: Обуку се калуђери као што казах, почну вечерњу и извршују црковно *бдјеније* (као што се обично поје у очи каквог празника), па један од њи говори: (н. п.) ко је запалио кућу Н. Н., њему господ Бог и све коло богородичино запалило све љуцко, земаљско и четвероножно шјеме“ а сви други калуђери у „амин!“

После косовске битке, па све до проглашења новога отоманског кануна (законика), није се нигђе у Херцеговини гласа звона чуло. А не би ни после за коју годину, да силни и последњи везир херцеговачки Али Паша Ризванбеговић (Сточевић) не погибе од једног војника султанове ордије у Босни (на 21. фебрара 1851) под заповјест сердар екрема Омер паше, кад по султановој заповјести дође су 16 батаљуна регулаша те покори Босну и Херцеговину, и у неки тобожни ред стави, ће заведе нову царску уредбу, и главним турским зулумћарима попритегну дизгене, и прогласи нови законик који је, измеђ' осталога, и равноправност садржавао.

Пошто је Омер паша уредио и свуда нове Кајмекаме и мудире понамијештао (нигђе из истог мјеста ће који суди, но свуда из једнога мјеста у друго), нареди им да се сваки у своме окружију, а под тешку њиову одговорност, по царскоме кануну влада и по њему свакоме једнако суди. Сувише заповиђе да сваки у повјереном му народу прогласи царски катахумајум (свобода вјероисповједања, и равноправност законика). Но ово није после одласка Омерпаше ни код десетога судника било испуњено него се једнако и после судило све до ту три четири године, од када је дошао нови валија (губернатор) босански; а

до њега сматрали су многи кајмеками, мудири и кадије царски законик као један лонац без држајка, а да је њима било у власти стављати на лонцу држак ће они виде, да им боље у рачун или хајтор испада, те се судило као на телалу (дражби) ко дâ више! Но као што рекох нема више од овога ни трага ни јавља, дај буди колико ја могу знати по виђењу и чувењу.

По манастирима дакле, није било нигђе — до проласе катахумајума — ни на једној цркви звона у Херцевини (а ни данас не смије ставити без цариградског дозволења), него је сваки манастир имао по једно тако звано „клепетало“, велико колико четири раоника (јемљепа) од мазије, а многи од тврде лучеве даске, па кад би калуђери имали служити јутрењу, часове, летурђију или вечерњу, лупао би манастирски клисара у клепетало два три минута с нарочитим гвозденим или дрвеним туцњем, те тако би сабирао, у преписане уре, манастирске калуђере и оближни народ по селима у цркви.

Ово клепетало виси на каквоме повисоком мјесту да се даље чује, и висило о једном гвозденом кратком синџиру. Сва се ова клепетала и дан данашњи налазе, у којима се клепета само по једном у години, т. ј. од кад се звона завежу на велики четвртак у подне, до ускрсне јутриње.

б.) Ђаци и калуђери манастирски.

Познато је да ни по Босни ни по Херцеговини као ни по Црној Гори није никад било правилне школе, као што их данас по главним варошима свуда имамо; дакле у прва времена (мучна и сиромашна) нити је имао ће учити (а то само они који су намјеравали да се закалуђере или запопе) осим у ближњи манастир.

Отац би довео свога сина у манастир к игимну и замолио га, да му га за ђака манастирског прими докле научи добро читати и нешто писати. У исто доба донио би игумну у дар (од прилике) јагње или двизе, масла и сира, кокошију и јаја, и домаћу шеничну погачу, па и вина или ракије ако домаће има.

Игуман дијете прими и предаде га ономе калуђеру који нема ђака или ономе те му је ђак већ научио па ће до брза полазити кући да се попи или да се у истоме

манастиру закалуђери. Препоручи му ђака, да га при-падком обучава колико зна и може.

Познато је и то да с ову страну 10—15 година није било у Херцеговини нигђе ни буквара а камо ли какви други школски књига, а о прописима краснописа није у она мучена времена ни чувења, то ли мање знања било. Који би, и кад би, ђак научио читати без затезања часословац и псалтир он би све школе свршио, јер друго ништа није имао учити осим само да штогођ мало зна писати.

По казивању врлог и побожног пок. старца Евстатије Дучића, Дужког манастира, увјеравао ме да је он у његово ђетинство учио слово по слово из црквени наштампани књига, а после с муком и натегом да га је бивши учитељ калуђер научио срицати из исти књигâ; но са свим тим научио је кроз годину дана у часословцу читати.

За научити ђака у писању, сви су калуђери својим ђацима прописе чинили како је који умио по ћириловој азбуци н. п. а. б. в. г. и т. д. по старинскоме правопису и форми словâ, и тако ђаци спрам ови слова правили би, онако како су знали и могли, а то се разумије, каква су могла бити слова свакоме почетнику који је први пут узео перо у руке, без да му је калуђер казао ни како ће га у прсте држати, камо ли га приуготовити с почетним линеама и другим чертама као што се данас ђеца по правилним школама приуготовљају.

По свој прилици с оваким учитељима и ученицима постанула у народу паљива пословица „учи зло горега“, и она друга „какав наук тако и читање“ па и она која доказује, каквије је некад ћорави попова било:

Крсти воду поше Видосаве,
Крст му рука, а петраиљ струка;
Он уза се никад књиге нема,
Самоук је ако ишта знаде.

Кад се овако учило није чудо што многи ђаци кроз годину дана — а неки ни кроз двије — нијесу могли ништа научити читати ни писати, но најпосле од честога и немилога бјења калуђерскога, припуђени су многи побјећи из манастира кући, и: „ђе си био? — нигђе, а шта си радио? — ништа“.

Али се опет нађе тако остроумно дијете, да нешто, што је понешен за науком, а нешто и често бјење калуђера — ако не научи — у брзо и уз пркос свију незгодâ тако научи да се управ треба чудити.

Сваки је ђак своме калуђеру тако подчињен као роб, и послушник у свему ономе што зна и што може урадити. Он је дужан свако јутро намијештати, ђе ће калуђер спавати, оснажити собу. донијети му воде, пропирити ватру и сварити кафу, и чувати све калуђерско што је у ћелији, а међутим и опрати му кошуљу и пешкир чим отире образ. Ће гоћ и кад гоћ калуђер пође из манастира у инорију, за крстити, вјенчати или укопати, да му одговара јектенија.

Осим овога ђак је дужан чувати манастирску јагњад и козлад, јарад и шиљеж као и малу крмад около манастира, а чешће пута и одсјечени дрва на коњу доћерати, као и понијети радницима ручак и ужину и т. д.

Питање је дакле: кад овоме ђаку остаје времена за учити? а већ знамо на који начин учи. На ово питање треба ми одговорити: сви могу се слободно назвати више самоуци но науčењаци. Ја многе овакове самоуке познавам овђе у Требиње који пијесу нигђе ни код кога ма ни један дан учили, па опет доста прилично знаду и читати и писати, него по питању у беспослене уре час једнога дућанцију а час другога: које је ово слово? — а ово? — а како се сричу? и т. д.

О оваковим самоуцима читали смо у многим јуначким народним пјеснама о самоуку ђаку; као н. п, у мојој збирци народни пјесанâ има једна о разорењу манастира Тврдоша (далеко један сат од Требиња к западу)

Сан уснуло самоуче ђаче:
Ведро бјеше, пак се наоблачи,
Из облака сијеваху муње и т. д.

а у књизи „Горски Вијенац“ казао је пок. владика Петар II. на страни 84. о цуцком попу Мићу, кад није умио проучити оно што је он исти писао

Самоук сам, ако штогоћ знадем,
Кâ је да је о њему се бавим
Ко ће боље широко му поље, и т. д.

Кад би који од — ђакâ — научио толико, колико калуђер мисли да је довољно за моћи се закалуђерити али запопити, ако је вриједан и наклоњен за калуђерски живот, понуде га оће ли се закалуђерити, на које многи драговољно пристану, али свеђер ако му то родитељи свесрдно дозволе.

Који пак не би наклон био, или му родитељи не би наклопи били (зато што је јединак или нема но само једнога брата), захвали и наведе таке разлоге о кутњој потреби, или да нема у селу попа па треба да народу угоди, поврати се кући пољубивши игумна и све калуђере у руке, а они га по обичају руком благосове.

Ако у селу нема попа, или је поп са свим остарао а много ипорије има, одма га отац ожени, опреми га к владици у Мостар су толико новаца, колико је доста за рукоположење. Ако поп има у селу а инорије мало за два попа, за дуго чека доклеп поп не умре, или се штогођ не завади са сељанима. Међу тим он мукте ђакује сеоцком попу у цркви и изван цркве, учећи се практично у свакој прилици како се летурђија и други обреди свештенички извршују.

Игумани манастирски обично држе по толико калуђера у свом самостану, колико је не обходимо нужно за уздржавање многоструки манастирски дужности, и по већему али мањему броју парохиални домовâ оног манастира. По херцеговачким манастирима има их најмање по четири а највише по шест калуђера осим игумана.

Оне године, у којој би се преставио који од манастирске браће, гледа игуман да би изгубитак намирио с покалуђерењем најбољега манастирског ђака, почевши га нешто више од други ђака љубити и су много нечим боље пазити да би му омилио манастирски живот и монашески чин.

Кад би се који ђак покалуђерио, игуман би му одма пређенуо име каквог преподобног. Из минеа изаберу само да ново име почиње са истим оним првим словом којим је починьало крштено име, н. п. ако му је било име Мато ставе му Мелентије, Максим: Мардарије; а од Ника: Никифор, Нектарије и т. д.

Тек што се рукоположи, владика му крстовидно остриже с главе по мало косе и преда му у руке а он донесе у манастир, преда игумну, а ови нешто свечано над њом очита, завије у чисту крпицу па у једну кутицу заклопи, и на заклопу запише: „власи пострижника манастирског јеромонаха Н. Н. године Н. Н.“ па ову кутију спреми код други овакови кутијâ у цркви, обично за којом од престолпи иконâ, ђе све стоји до његове смрти, а кад умре ставе је у гроб покрај главе му.

По Херцеговини се обично ђаци калуђере врло млади, и преклани закалуђерили су се два у манастиру Дужи у Шуми Прокопије у 19-тој години, а Дионисије у 18-тој.[1])

По Херцеговини није, као што сам по Далмацији гледао, да стоји у вољи диецезалног владике, премјестити калуђера из једног манастира у други, него се овамо сматра сваки пострижник онога манастира, ђе се закалуђерио, као вјенчани муж законите жене, и неможе га од манастира раздвојити ништа друго осим смрти.

Може пак само онда, кад би у каквој главној вароши или големој парохији непадно умр'о ондашњи парох, а народ замолио владику да им привремено добави и ношље једног свештеника. У овом случају владика гледа народу послати једнога калуђера из оног манастира који је задружан.

Сваки калуђер који би по владичиној заповиједи покрио за неко вријеме какву парохију, он се вазда подписује Н. Н. ефимер цркве (н. п.) мостарске или требињске, и настави: и пострижник манастира Н. Н.

У Херцеговини не може се по ношњи аљина разликовати калуђер од попа, јер сви браду носе и једнаке аљине, налик грчки попова и калуђера, но само по глави. Калуђери сви носе једнаке камилајке, а попови два три прста краће која више сличи владичиној митри него камилајци. На ноге обично сви носе чизме, а многи сиромашни попови и опанке чешће пута.

---

[1]) Ја сам казао манастирском игуману Мелентију, мом главном пријатељу, да по црковном кануну не може се ни један закалуђерити дај буди прије свој 28 година; а он ми је одговорио: ако ја којега не примамим ђететом, момком не могах никако, и тако више не би калуђерâ било.

Сви калуђери без разлике улазе у олтар с камилавком на глави. Игуман који у вријеме службе стоји више владичина стола држи камилавку на глави, коју у неке згоде скине је с главе и изиђе из стола па опет уђезе и стави камилавку на главу као н. п. на мали вход, придите поклоним сја, док се чита јеванђелије, на велики вход, на и молим ти сја боже наш, на примите јадите сије јест тјело моје и т. д., на достојно, причасну, и кад изиде свештеник на двери појући: Со страхом божим и со вјерују приступите. Мирски свештеник — на против — неће никад с капом на глави у олтар уђести ни у вријеме службе ставити је на глави.

Колико сам гођ калуђера и попова чуо појати (који нијесу нигђе свршивали дуље науке но у Херцеговини, као што сам овамо мало прије казао), ни једнога нијесам чуо да икакав црквени зна глас, као што пју у Задру и по Далмацији, него свуда један и вазда једнак, па макар појао Господи возвах, или на блажену, или тропаре и ирмосе.

Кад гођ сам се десио у којој од овдашњи цркава или манастира вазда сам с помњом пазио сваког појача при богослужењу, оће ли и колико превити грло по црквеном грчком појању, или дај буди по старом српском које сам ја у моје ђетинство слушао појати многе старе свештенике на Господи возвах, па и дан данашњи остануо ми је у памети први воскресни глас. Но као што рекох, пјеније овдашњи калуђера и попова ни најмање не сличи ни грчкоме ни старо-српскоме; али данас су почели млади Дужки калуђери нешто правилно појати, а надати се морамо, да ће будући знати, који од давна уче у мјестној школи код у свему савршена учитеља.

Сваке године игуман манастирски мијења калуђере по подручним му парохијама, који пошто по иноријама сакупе сав годишњи бир, и пошто сваки по савјести прикаже игуману колико је који кроз ону годину у име бира стекао. Све што добије од петрахилни прихода даде игуман праву половицу дотичноме калуђеру, а она друга половица припада у општу корист манастира.

Од цјелокупног манастирског прихода дужан је игуман све калуђере као и ђаке и момке манастирске уздржавати, и све друге нужне манастирске трошкове чинити.

Ако би пак игуман или који од калуђера зажелио купити на себе какву нову аљину; или да би хтио нешто више попити или изјести осим онога што обично опћа манастирска трпеза дава; или да би хтио частити кафом и ракијом којега од родбине му, или пријатеља, кума и т. д. који би му у ћелију на поздрав дошао, он мора од свој сопствени поваца купити и у своју ћелију хранити; а тако исто са сопственим новцем дужан је себи набавити петрахиљ, требник и дрвени крст, који они обично из Палестине (овамо звате „Свете горе“) набављају.

Кад гођ је вријеме од ручка или вечере, сви калуђери и игуман посиједају заједно, (а игуман у чело трпезе), дужан је најстарији ђак при јелу читати из типика житије свети отаца, премда ријетко који од калуђера може све разумјети што ђак чита, а сви други ђаци стоје около трпезе гологлави те послужују јестивом и пићем. Но ови обичај, има пеколико година, сасвим се је изоставио.

Калуђери сматрају за неки тешки гријех ишта јести прије и послије у својој ћелији осим само кафу али ракију, но и то мало кад сами, него један другога позове друштва ради. Они кажу да у некакву књигу пише: ко један пут једе на дан то је ангелски; ко једе два пута то је човечески, а ко три пут то је свињски.

Игуман је дужан очитати при ручку: оче наш, а при вечери: јадјат убози, а кад молитву очита, један од калуђера одма: „Слава оцу, три пут: господи помилуј, па: оче благослови“. Игуман прекрсти трпезу руком говорећи молитву: Господи! благослови рабов твојих јастије и питије и т. д. По ручку сви се дигну на ноге, прекрсте се а игуман: Благодарим тја Христе Боже наш, јако наситил јеси нас земних твојих благ и т. д.

Пошто игуман и калуђери ручају, сваки отиде у своју ћелију или за каквим манастирским послом, а одма за њима на истој трпези посиједају сви ђаци и момци манастирски, те једу од они јелâ што је калуђерима претекло, а ако би им оно било мало принесу јошт којешта. Ови последњи не пију вазда вина по свим манастирима, него само о празницима, но пију воду.

Све четворо поста, као петак и сриједу и друге годишње посне дане које је црква установила, најстрожије

се по црквеном канону испуњавају; а тако исто и сва друга црквена правила, кад је којему свештенодјејству вријеме.

Многи калуђери прве и последње нељеље поста часнога, неће нипошто ни уља у сочиво ставити до само соли, а у све понеђелнике и петке уз речени пост једноничити (т. ј. једном у 24 сата јести). Има пак многи који неће никад у своме животу ништа мрсно јести осим рибе и зелени али сочива.

в.) Узајмне дужности игуманâ и калуђерâ.

Сваки игуман у своме манастиру није ништа друго него што и један изврсни и правни домаћин у задруженој фамиљи. Истина да он никаквог материјалног посла у манастиру ни у цркви не савршује, али су велике његове дужности и одговорности као спрам калуђерâ, тако и спрам народа, а сљедовательно и спрам мјестне власти и владике. Осим други помањи дужности његове су главне сљедеће.

а.) Треба да он не само у ријечи него у самом дјелу покаже калуђерима да он свакога без разлике једнако љуби као отац рођене синове, и да је спрамо свакога једнако правичан.

б.) Да води ред и економију свију манастирски трошкова, чувајући бијеле новце за непредвиђене црне дане, без да је дужан предавати годишњи рачун о расходу и приходу, али опет од своје добре воље чешће се пута са братијом договара, кад види нужду, набавити у манастир без шта се немогу проћи.

в.) Сабира све манастирске приходе без разлике, као и повце од који он држи кључе. Прави рачуне с чипчијама о земаљском роду и ајвану.

г.) Наређује кад ће се што у своје вријеме у њивама сијати, и у башчама садити.

д.) Разређује сваке године о Божићу, ђе ће који калуђер дојидуће године на коју парохију, промијенивши их опет о Божићу на другу парохију; а у исто доба наименује и једнога манастирског економа, повјеривши му кључеве од подрума, у којему се сабирају сва житија, вино, ракија, месо суво, мрс, сир, масло, уље, сочиво

и т. д. Ови последњи дужан је свако јутро давати кувару што треба и колико је нужно за они дан.

ђ.) Једнога од калуђера забиљежи који ће за ону годину све без разлике црквене службе правилно извршивати у манастиру.

е.) Он је најпотле дужан за све, што је манастирско, свакоме одговорити као н. п. владици, мјестној власти и народу.

Сви калуђери дужни су не само по учтивости него управо по дужности, указивати игумну, и у свакој прилици пристојну почаст одававати као у цркви тако и при трпези.

Ће гоћ који од калуђера служи летурђију, било у манастиру било у парохији, вазда сваки спомене на велики вход после владике „Игумана Н. Н. со братију св. обители сеја да помјанет Бог во царстви својем“ и т. д.[1]) Игуман пак, кад чује свештеника да га спомиње, рече полако у себи: Свјаштенство твоје да помјанет Бог во царстви својем“.

Ћаци кад којега допане ред да говори апостол на летурђији, метаније пред столом у ком стоји игуман, а ови га над главом крстовидно благослови.

Кад је вријеме да се на глас очита при летурђији вјеровање и оче наш, нико се не смије усудити да очита но игуман, или иначе ако је он што слаб махне главом на најстаријега калуђера те он чита.

Вазда и свуда млађи калуђер старијему односи неку почаст а особито у цркви и при трпези. Никад неће млађи пред старијем станути, нити му с десне стране шјести но с лијеве, на које врло пази игуман, највише, да се не би почем калуђер с калуђером што поријечао. У овом потоњем случају вазда би обојицу пред собом зовнуо и изобличио и кривога покарао, и чинио да се одма пољубе.

Сваке године на задушну суботу служи се летурђија у манастиру за спомен душâ умрши манастирски калу-

---

[1]) Има двије године да је дошла писмена заповијед од дадашњега херцеговачког митрополита Прокопија на све манастирске игумане и на мирско свештенство да спомињу на велики вход султана Абдул Меџиз Ха́н, но ја до данас нигђе нисам чуо да по црквама спомињу.

ђера; а сваке неђеље и празника кад калуђер у манастиру служи летурђију, све усопште калуђере спомене при проскомидисању, а њихова имена стоје записана над проскомидијом на једном листу крупно и минејски назначена по реду како је који умирао.

Дужан је манастир дочекати и угостити не само све сиромахе који просе, него и све опе путнике који су приморани зими од зла времена у манастир свратити, или ако их ноћ зимна пристигне а не могу у какво оближње село приспјети. Друкчије неће нипошто свратити, бојећи се — народ вели — да га црковна мука не разгуба ако би без какве големе невоље или без некаква посла у манастир пошао.

Сваки калуђер дужан је у својој привременој парохији извршивати све узакоњене потребе сиромаху мукте као и ономе који може платити, т. ј. крстити дијете, причестити боника и погребсти мрца, али вјенчати није дужан без плате као ни друге молитве. Овакови сиромаха врло је мало, јер ако нема од куди да одма плати, гледа да после кад тад ови тешки његов дуг измири ако би икако могао; а у случају да неможе никако, калуђер му неће никад ни напоменути, но ако се тиче до крајње нужде, и помоћи ће сиромашну фамиљу.

Кад је којој кући каква потреба од својега калуђера, пошље једно своје кутње чељаде у манастир (обично мушко, а врло ријетко женско) и каже калуђеру зашто је дошао; а ови ако је пријека нужда као н. п. крстити, исповиђети и причестити, одма се пријави игуману и отиде.

Кад је у којему селу крсно име, то дотични калуђер треба да зна и да по дужности онамо и незван пође, и вазда собом поведе својега ђака да му одговара летурђију и при разним молитвама дотична јектенија.

На летурђији, свака она кућа те слави крсно име, пошље по једној мушкој глави у цркви своју домаћу проскуру (од оке до оке и по највише) и бардак вина (около по оке) које се свуда зове у ове крајеве „пўње“ (вино) и „проскура“ које за сваку летурђију служи.[1])

[1]) У мојој књизи „Херцеговачке мале пјесне“ штампана у Бечу 1866., на страни 351., стоји у 6. напијалици: Домаћин славио

Наравно, да калуђер на саму једну проскуру проскомидише, и од једнога вина у светом путиру у крв и тијело преобрази, а све друге проскуре стави у једну врећу, а вино саспе у мјешини те у манастир носи. По свим кућама које славе они дан крсно име, калуђер је дужан поћи с ђаком да учини прекаду мртвим, а само код једнога домаћина на ручак и на вечеру, обично код најпрвога главара оне породице.

Ево како прекаду у свакој кући чини: Издроби на трпези шепичног квасног хљеба ситно као нафоре; стави петрахиљ, донесу му на чему мало жерави и тамјана, којега калуђер његовом руком стави, прекрсти руком очитавши обичну молитву: Кадило тебје приносим Христе Боже наш, и т. д.; домаћин окади најприје икону (ако је има) па сву гологлаву около трпезе налазећу чељад, а сваки прифати десном руком од дима тамјана к себе под нос. Калуђер сад очита обичну јектенију над оним раздробљеним хљебом, и настави: јеште молим сја о упокојенији душ рабов твојих (н. п.) Петра, Ђура, Санду, Ефимију, Росну, Мићуна, и сва остала имена која се у кутњој читули налазе. Кад све мртве спомене, прелије они издробљени хљеб вином у накрст; он најприви узме један коматић а за њим сва кутња чељад и намјерепи званице (мушко и женско) па како који стави у уста да поједе рече да та свак чује: Бог да им душу помилује, а живим дарује здравље и напредак".[1])

По ручку сваки калуђер извади из њедара чисте карте од писања, и дивит иза паса, па понуди ко ће да пише мртвијем за душу а живим за здравље. Напише на половици листа с једне стране „Живи", а с' друге „Успи-ши". Најприје записује домаћин: Запиши ми дуовниче! оцу (н. п.) Милутину и мајци Анђуши за душу, па брату

његово крсно име свет. Николу пуњем и проскуром а он њега сваком срећом и берићетом, а највише јуначкијем здрављем, да Бог да! и т. д.

[1]) Обично свуда у ове крајеве славе крсна имена у јесен кад је кућа пунана свега, ко слави Митровдан зову их: „Митровштаци", Лучиндан „Лучиншпаци", Никољдан „Пикољштаци", Јовандан по Божићу „Јованштаци" и т. д. Ако и нијесу у крви сви они који једно крспо име славе, опет се својакају као — они веле — једно-крсно-имењаци.

Кетку, и стрицу Николи и т. д. — А сад упиши за здравље моје, мојега брата, синова (све по именице колико их мушки у кући има). Кад домаћин сврши одма овако почну редом сви званице оне куће. За свако појединo име плаћају калуђеру по један стари аустрински крајцар, а садашњи 3. новчића аустриске вредности.

Кад калуђер овако попише у кући ће је ручао, отиде с ђаком по свијем кућама које они дан славе крсно име, и свуда овако једнако записује. Свакоме се домаћину и званици чини не само греота него и срамота да дај-буди за очину и мајчину душу не запише, и нема тога који неће по неколико мртви или живи имена записати, па зато свака званица понесе собом, кад на чије крсно име пође. по један грош најмање, а многи понесу и потроше два или три гроша.

Сва ова имена, мртви и живи, дужан је калуђер о првој дојидућој летурђији споменути их на божествене тајне, а многи обичавају на сав глас све с краја до конца; а док он имена сврши, ђак непрестано поје троједно „Господи помилуј“! У случају кад је ови имена преко стотине (као што чешће пута бива) калуђер држећи у рукама лист карте на кому су имена написана, одпоје јектенију „јеште молим сја о утокојенији душ здје написани“; а за живе: јеште молим сја с здравији, спасенији и т. д. о здје написани“.

Кад свештеник служи летурђију у каквоме селу о крсноме имену, или у каквој другој пригоди, а особито кад укопа мрца пред црквом, обичавају многи сељаци платити калуђеру или пошу четири гроша да му прекади гроб оца му или мајке, брата, сина, стрица и т. д. Свештеник стави на себе петрахиљ и одежду, и изиђе с кадионицом из цркве на пад гробом (ђе му каже они те плаћа) очита јектенију непрестано кадећи кадионицом, и спомене на своје мјесто име мртвога. Ко гођ се пред црквом нађе сваки приступи к гробу и док свештеник сврши стоји гологлав, те сваки, да се чује, рече: „Бог му душу опростио“.

О празнику цркве манастирске, силни народ мушки и женски из прирођене му побожности долази, па не само из оближни селâ него и из удаљени. Ови празник народ зове „Дернек“ (по Далмацији „сајам“, а у Србији „ва-

шар“). Свак се обуче што најљепше има, а ако нема заимље у каквога пријатеља, а при том сваки ко пушку носи оружан.

Нема те куће која неће нешто цркви донијети или послати у име завјета, н. п. вуне, сира, масла, и жутог воска, а највише у новцу колико му стање дозвољава. Која кућа нема ни стоке ни уљаника, нити пак новаца она ће допијети — или у цркви манастирској купити — једну воштану свијећу, и сваки је својом руком ужди и прилијепи при којој он оће икони да преко летурђије гори; а кад целива икону у којој је изображен светац оне цркве, сваки остави у новцу колико ко може

Манастир је они дан дужан дати свакоме чојеку под оружјем по једну или двије чаше ракије. Свак пољуби игумана у руку па после калуђере ће кога нађе, а они свакога благосове руком над главом. Кад гоћ који к руци приступи рече: Дуовниче благосови!, а калуђер: Бог да те благосови! или: да си благосовен!

Многе отличне кнезове, главаре и старјешине позове игуман на ручак; али народ зна да ко гоћ они дан шједе за трпезом (која се зове „вакупска трпеза“) да му треба записати тако зовому: „Парусију“ најмање 40 гроша, а највише златни дукат, за спомен мртви, и живи.

Ево како се то записује: При свршетку ручка дође један од калуђера с нарочитим тефтером, а по крај њега стоји ђак који му држи дивит од писања, а други један велики црквени пјат. Игуман манастирски (који вазда шједи у чело трпезе) рећи ће: Браћо христјани! коме је Бог дао, и коме се намјерило, и ко жели од вас да записује имена својим мртвим за душу а живим за здравље нека пише парусију на славу Бога и овога божјега дома н. п. „Успенија Богоматере“.

С чела трпезе почне сваки редом казивати имена, а калуђер у они тефтер записује како му ко казује, а то на једној страни живе, а на другој усопше, и тако сваки на около терпезе док се сви изреде. Како који сврши казивање своји имена одма баци ђаку на они пјат колико највише може; тако да сваки види колико је ко дао.[1])

[1]) Ја сам при овакој трпези сидио у манастиру Дужи у Шуми године 1863-ће и као сви остали записивао, премда калуђери нијесу

Кад је све свршено, калуђер преда игуману све сакупљене новце и тефтер са уписаним именима, а у најпрву дојидућу нељељу служи се свечано летурђија за упокојење душа и за здравље живи, која се у оном тефтеру налазе записана.

У вријеме велике радње у манастиру, као н. п. сијање, жњетва, окопавање кукуруза и овим равне радње, сваки је калуђер дужан да приноможе колико може, као и сви остали ђаци и момци манастирски, а то бива онда кад игуман види да момци и радници нијесу кадри онако брзо и као што треба свршити. Ако пак не помогну радницима, а но су приморани да друге после манастирске извршују, које ђаци и момци раде. Но ни једна тежачка радња не спада на калуђере под силом игумана но од њиове добре воље и за опћу корист.

Никаквој жени у манастиру није допуштено под никаковим видом преноћити — као што сам овамо узмимогред казао — осим само матери, удатој сестри или тетки којега калуђера, но ни ове никад нити дођу саме нити преноће него вазда мора бити по једна стара. Истина да сваки калуђер своје женске у својој ћелији придржи и о сопственом трошку угости, али опет свака кад дође те посјети сина, или брата, унука и т. д. донесе неки — макар и мали дар — игуману и свакоме калуђеру, бојећи се да не би забадава манастирски хљеб јели, које они зову „вакупско“ (црковно).

Кад гоћ од инораша или од чипчија манастирски дође макар каквим послом, дужни су калуђери да га спреме да руча с момцима и ђацима, но ови ако нема времена чекати, или је већ ручао, даду му свакако да пије ракије али вина, а зато што у народу постоји старинска ријеч: „У манастир је грехота ко пође празан, а срамота ко из њега изађе гладан“.

Кад који од манастирски калуђера умре, све што му се по смрти нађе готови новаца̂, то иде у манастирску касу, а његове аљине игуман раздијели по калуђерима. Подерине пак које нијесу више за ношњу, прекроје на момке манастирске.

то од мене изискивали. По другим херцеговачким манастирима — колико је мене познато — не давају народу ручак, но само пиће.

Укопају га обучена, онако као да иде служити литургију, у нарочито гробље калуђерско које је обично у авлији манастирској на околу цркве, до онога који је најпотоњи пред овим умро; озиђу му гроб, покрију с отесаним плочама; врх главе побију камени крст и у њему обично урежу: Здје почивајет свештенојеромонах (н. п.) Дионисија, престави сја на (дан, мјесец и година) Бог да га прости.

Кад игуман умре калуђери га исто овако укопају, а првим и посљедњему за годину дана чине спомен душе при литургији, а чешће пута чине прекаду на гробу. После игумнове смрти саберу се калуђери у игумнову ћелију и ту договорно изаберу између себе игумна. Обично вазда млађи гласују међ њи за најстаријега, и премда се ови нећка и гласује за једнога од њи млађије, опет се привремено прими манастирског старјешинства до доласка мостарског владике, па ако народ зажели и владика ће потврде га и за игумана произведе.

Одма калуђери јаве писмено владици за игумнову смрт, и у исто вријеме моле владику да им потврди новопредложенога, и кад дође да га произведе игуманом.

Владика не потврди вазда онога кога су предложили, него више пута и млађега само ако у њему признаје способност, вјештину и разум која би подпуно одговорила многоструким игумновим дужност'ма, а на народну и манастирску корист. И са свим тим што у епископској вољи и власти стоји заигумнити којега он ће — опет из неког народњег поштовања — сабере у манастиру неколико бирани поглавара и старјешина инорије манастирске те се ш њима посовјетује и каже им да има жељу да овога или онога заигумни. До сад се није чуло да је народ побио владичину жељу, премда би многи неки од дошавши поглавара волија да је они, а други они.

Кад буде дан у кому ће владика служити и свечано у цркви произвести одабраног калуђера за игумна, дужан је манастир сазвати на ручак све поглавите домаћине који су у инорији онога манастира, и тај се дан у највећем весељу при јелу и пићу проведе. Владици пак давао је у старо вријеме преписану таксу као и за рукоположење мирскога свештеника, али ови данашњи није ни још опредјелио цијену за произведење на игумна зато што су слу-

чајеви врло риједки, него прими онолико колико му игуман преда, и то обично од своје сопствене касе.

Сваки манастир има свој нарочити печат којега овамо по турски зову „мохур“, на којему је урезан храм манастирске цркве а на около: сеј мохур манастира Успенија Богоматере (н. п.) Дужи“. Обично су сви повелики, од прилике колико ћесаров талијер, и ови се печат строго чува под кључ игуманов, и притиска се на каквим врло важним народним писмима, или у службеним.

Кад би поједином човеку требовао да се притисне манастирски мохур као н. п. па крштеницу, вјенчаницу или за смрт, или на какво му драго свидјетелство ван границе, дужан је сваки платити најмање дукат, и то ако се зна да може платити, а сиромаху који не може не узимље се, већ да би он од своје добре воље у име дара манастиру поклонио.

Ни игуман ни калуђер не могу ништа од насљествија родбине по смрти имати (а при животу не траже) а тако исто ни родбине од њих.

Да би зажелио који од калуђера али игуман да дарује својим родитељима или брату, сестри и т. д. од своје сопствене ћесе, обично он то уради доклен је у животу, но никад ни половицу од новаца што има, него чува да му се по смрти за укоп нађу, иначе би била његова вјечита по смрти срамота, кад му се толико у сандуку не би нашло; а ово би се и у народу одма разгласило и корио би га народ. Напротив хвале и до неба дижу онога којему се по смрти готови новаца нађе; но и код последњи а камо ли код први врло мало.

г.) Народне дужности спрам манастирâ.

Да је свуд по Херцеговини наш народ сиромашан (изузимајући неколико појединих породица) и кад му не би само хљеба нестануло онда би се сретним назвао без да за бољим чезне — то је околним народима познато, као и њихов мученички живот којега кроз толико вјекова у правом и беспримјерном ропству кроз толико вјекова спроводе од полумјесечни потурчењака.

Но уз пркос ова најглавнија два зла — која човеку убијају мозак и живот, опет нико одређи не може, да у

побожности и тврдоћи спрам вјере и обичајâ премашује све друге народе. Он гине за свој закон, љуби и као светињу почитује језик, обичаје и народност, јер нити је видио, нити је могао ступити у бољи живот осим оно, што је од оца гледао и на очином пепељаку научио, и у једну ријеч у крпежу и трпежу плео је котац као му и отац.

Своја му је кућа, жена и ђеца највеће добро било на сва и једина радост на овај за њега мучени свијет. Ова га је радост блажила, и при многим злима разабирала; љети су га планински извори и дебели ладови гојили, а зими голема ватра живот повраћала, а у кругу голе ђеце из једног вагана кàша најслађе на гладно срце падала.

Све јаде, насилија, неправде и отимање која је од неки и неки турски зулумћара подносио, блажиле су га братске скупштине по сеоцким и манастирским црквама ће се смио мирно прекрстити и Богу помолити, ако и није знао никакве друге молитве осим: „помози ми Боже и ова божја цркво! и даруј ми души спасеније!“

Ако херцеговачки народ није у повјестници читао о многобројним задужбинама бивши српски краљева, а но су слушали и слушају од вјешти гуслара (као о манастиру Дечани којега је дао сазидати С. Стефан, и Раваницу књаз Лазар) и оци синовима приповиједали кроз дуге зимске ноћи и у свечане дане; и они народ који није имао свога манастира, уздисао је и чезнуо не само, него му се чинило да је дио од Бога изгубио, а у народу који има манастир образ изгубио; и сваки би тек онда мирно и задовољно мучене своје руке на ледене прси прекрстио, кад би доживио и видио у својој кнежини сазидан манастир.

По моме мњењу, сва је прилика да сви стари манастири по Херцеговини (као и по Црној Гори и Боки Которској) у почетку нијесу били као што треба довршени, осим само сазидана је била најприје црква, и једва једна мала сиромашна кућа за пребивање једнога (или највише два) калуђера, него су после калуђери с њиовом штедњом и народном помоћи — кад гоћ су могли — по нешто приграђивали, као и авлију около манастира, доклен су их савршено снабдјели нужним ћелијама, појатама, уљаницима и т. д. А без сумње је, који је манастир боље напредовао

у имању и грађевини да се и број калуђерâ умножавао, и тек онда би један за игумана постануо.

Прилика је и то, да почетци грађевине поједини манастирâ нијесу изискивали готови новаца, но кад народ наумио и прегнуо да га зиђе, зна се по увјеравању данас живући људи (и као што и данас раде кад се цркве по селима граде или понављају), да је на измјенице од сваке куће по једно чељаде мукте дошло те су најприје искрчили нужну количину камењâ, начинили и заждили клачину, нанијели пржину, и ушјекли колико је доста гредâ, кабручâ, жиока, атулâ (као и шљеме ако је за кућу манастирску).

Што се пак мајстора тиче, казивали су ми да је народ вазда искључавао из задруге, о набављању горе-назначеног материјала, домаће мајсторе, него су их штеђели зато да они после тешу камен и да зиђу а сељани да аргатују. Сваки је мајстор по једну неђељу данâ мукте радио, нешто из дужности спрам сељанâ а нешто из чисте побожности спрам оне цркве; намјењујући свој уложени труд: на славу Бога и ове цркве, а пред душом моји мртви и за здравље и напредак живî.

У случају да у ономе народу нема домаћи мајсторâ, принуђени су били набавити из други селâ, којима није се плаћала надница у стара времена до само два данашња чаршинска гроша (20 повчића аустр. вредн:) осим хране, коју им је село морало на измјенице јутром и вечером доносити.

По многим манастирима над црквеним вратима или над авлинским видио сам ће у једном отесаном камену стоји урезано кад се који манастир саградио или обновио, као н. п. што пише над црквеним вратима у манастир Дужи у Шуми на сљедећи начин:

Сию: сватую: обитель покровъ: престїа: Бцй: созйда Іермонахъ: настоятелъ: Свстадіе: Дучйчъ: со братїом: и православнимъ: Христїанима: особито: невесинцй: започесе: градити: мцїа: априла: 4: годишта: 1855: неймаръ: Ђуро: Шушичъ: с' майсторима: савершисе: мцїа: Новембра: 4: 1855:

Кад би се саградио један нови манастир — као што сам на више казао, — само се по себи разумије, да би народ гледао да од некуда набави најмање једнога калуђера, доклен би у истој инорији неколико ђака к њему послали да се

уче, и после који би се закалуђерио, његов би се отац дичио и поносио, па и за најсретнијега у оној инорији сматрао.

Тек што би набавили калуђера, као што рекох, одма би за тим народ од своје најдраже воље приложио манастиру од своје домаће стоке овчи и козји брава, краву, вола, коња и т. д. колико би који кадер био, као први ужитак за уздржање калуђера и ђакâ. Осим овога набаве инораши најнужније ствари за калуђера као н. п. котлове у чем ће варити, посуђе за воду, и аљине за простирку лежнице.

Требало је да дотични владика сваку нову цркву освешта, пред којим се народ обвеже, прво: да ће титори и приложници оног манастира; друго: да ће му свака кућа обични бир сваке године предавати као и за свако вјенчање, крштење, и све друге молитве установљену цијену исплаћивати.

У Херцеговини је народ давао своме новоме манастиру по онолико, колико су остали народи другим својим манастирима давали, и ево по колико су давали и колико данас народи дају.

1. У име годишњег бира по 10 окâ жита или у новцу по 12 грошâ (данашњи 10 новчића аус. вредн. сваки грош).

2. За свако крштење 6 грошâ, а многи дају од своје добре воље и више.

3. За вјенчање 24 гроша (а сувише владици за допуштење 10; у све 34).

4.) За укоп мрца: за дијете ниже 7 година 8 гроша, од 7 до 20 год. по 10 т. ј. за неожењена момка и неудату ђевојку; а за кутњег домаћина или чојека ожењена и жену удату по 24 гроша.

5. За освештање масалâ (јелеосвјаштеније) свакоме свештенику најмање по 8 а највише по 10 грошâ.[1])

6. За саландар (од 40 заусоб летурђија) по 200 гроша, али су ови врло ријетки по Херцеговини.

7. За летурђију жртвује (ако га калуђер уз обичну летурђију служећи спомене) по 8 гроша, а ако летурђију нарочито за усопшег служи, по 24.

---

[1]) Често се масла свештавају у народу, као н. п. на боницима; кад се нова кућа огради и у вријеме какве опће болести. За мање потрошити, при освештавању само буду 2 свештеника, и трећи ђак који чита апостоле, а без три никако.

За осветити водицу кад жена роди; кад уведе жену родиљу с ђететом (после 40 дана) у цркву; за исповиђети и причестити боника, и за коју му драго другу помању молитву није дужан народ ништа платити, већ ако ко оће од своје добре воље дати у име дара, као н. п. јајâ, једно твориоце сира, али је дужан вазда дати свештенику и ђаку ручак.

Осим ови вишенапоменути установљени платâ, кад је Богојављење (овамо свуд зову „Водокршће“) иду калуђери по свим кућама његове инорије да освећеном водицом шкропи куће, чељад и јањила, коју му ђак носи у нарочитој ромијенчици, и у свакој кући кад пређе кутњи праг почне на глас појати тропар празника „Во Јордање крештајушту сја тебје господи“ и т. д.[1])

Нема те куће која му неће макар што даровати по својој могућности у новцу (од по гроша најмање и 2 највише), а која кућа нема у новцу дати ће му неколико јајâ. Многе пак које имају сувога меса у кући даду му по једно плеће или кобасицу.

Што новаца скупи све баца у водицу (те је у ромијенчици), јаја у кошицу, а све друго у једној врећи, па пошто све тако обиђе, остави у каквога сељанина, па кад сва села овако обреди добави коња, или чељад те све пренесе у манастир, а плата се ономе, те донесе, зна да руча и благосов.[2])

Народ је видио и знао да при свим овим манастирским приходима не могу се уздржавати калуђери но с муком и нагегом, а још мање да манастир узнапредује како што народ од срца жели, т. ј. имањем и вишим бројем калуђера, измислили су као прави и побожни титори, како би сувишну дотацију на корист манастирску основали, а то је бивало на следећи начин.

---

[1]) Сви стари калуђери и попови пју старински српски тропар којега су на памет из Србуља научили, ево како: „Вајордане крштајуштесе тебе господе, троическоје јависе поклонениje, родителев бо глас свидетелствуја возљубенаго те сина именуја, и дух ва виде голубиња вазвествоваше словеса утврженија, јавлеисе Христе боже и мир просвештај слава тебе“.

[2]) У првој књизи мојн народни приповиједака, преклани у Биограду наштампани, на страни 211. под број 3. стоји: Питали су рају: Како си? — Добро! али би још боље да ми није турскога „аферим! и калуђерскога: Бог да прости!“

У почетку кад би старјешине, манастирске инорије, виђели да умира један између њи имутни сељак, а имао је земљу близу манастира, преговорили би га, да је за своју душу остави ономе манастиру. Кад би он од своје драге воље па ово пристапуо, потрчали би брже боље у манастир, и казали игумну (али калуђеру) шта је и како је, а ови знајући опћенародну простоту, и: „*вјера твоја спасет тја*“ који тврдо вјерује и уважава задужбине, потрчи онамо к бонику, исповиди га и причести. па пред сеоцким старјешинама упита га, оће ли што манастиру за душу оставити; а кад му он каже: остављам ту и ту (по именице) земљу ораницу, или ливаду, шјенокос, ограду, метех, дубраву и т. д., калуђер одма запише у свој требник ће болесник гледа и пред намјереним сељанима: Записа (н. н.) Станиша манастиру Н. Н. за своју душу (н. н.) земљу ораницу у продо̑ (или шта је друго оставио поименице), Бог да прости.[1])

Ево дакле како су некад у простоме народу започињали и красили се, па и напредовали манастири на тврдом и узданом темељу: solam fide suficit, а данас у просвештеноме преокренуо се је ови темељ у неки модерни накит и лукс.

По времену многи су сељаци, слједујући овоме красноме примјеру, остављали по колико је ко могао од непокретни добара манастиру, а у згоди и калуђери кад гоћ би им новчано стање допуштило, куповали су ораниче земље, горе, пасишта и метеха, и тако би се мало по мало умножавало имање манастирско и број калуђера на дику и радост народњу, а на похвалу сиромашни мученика̑ (калуђера̑), који су по непромјењеном уставу свети отаца̄, мученички живот провели по јеванђелској ријечи „ако ко хоће да к мене дође нека се свега ордече, и на себе метне крст па нека замном иде“, и тако се удостојили преподобног тропара „*Пустињи житељ и в тјелеси ангел*“ и т. д.

Оваковим калуђерима (као што им се и дан данашњи помиче траг у Херцеговини) може се слободно и по сва-

[1]) Овакови сам биљежака по многим рукописним и наштампаним србуљама гледао, од којих се још по многим црквама и манастирима помиче у Херцеговини, и из њих попови и калуђери читају.

коме праву рећи: „*Ти јеси Петар, и на сем камену созижду црков моју и врата адова не одољет ју*“. Они нијесу живјели да једу и пију него су толико јели само да живе; они нијесу коње јахали по пјеше на опанке, нити су гледали да се у аљинама ресе ни да се мажу, а још мање да леже на мекане душеке и да се покривају памучним јорганима.[1]) Но будући да моја намјера није о ствари критично писати ни којекакве коментације правити, остављам ово на страну, и ајдемо даље.

Нема тога чојека, жене ни ђетета у цијелој Херцеговини — макар најгори ајдук или лупеж био, да ће се усудити ишта што се манастирско зове — украсти, а још мање у кући унијети. Да би случајно дијете шуме у наручје скупило у манастирској огради, и дома у не знању донијело, све оно што би се оној кући злога догодило — макар и кроз 10 година, приписали би божјему проклеству. Шта више: у народу препоручује отац својој ђеци: „ако синко! икад пођеш у манастир, пази да кад из њега изиђеш, добро очисти ногу о прагу авлински врата, да ни прах манастирски при опанцима не унесеш у очину ти кућу“.

Да би случајно ударила каква кужна болест у манастирске овце и козе, и следователно помрле, калуђер пође у прошњу по инорији и по околним селима изван инорије, и свак му с најдражом вољом дарује по могућству и броју домаће стоке колико може, тако да више пута кроз један мјесец дана догна више него што је манастир прије имао. Овако исто раде и кад би се манастирске пчеле истрачиле.

Кад калуђери иду у прошњи по селима, носи вазда собом тако звапе „*Мђи*“ (мошти) као руку, или прст од руке каквога свеца, те свака кућа у којој дође и која дарује, ајвана с највећим страхопоштовањем целива; а који манастир нема овакови светиња носи крст затворен

---

[1]) Знам да ће ми многи на ове ријечи примјетити и рећи: а да су свуда наши калуђери као по Херцеговини, би смо ли и ми били као што су данас Херцеговци, код очију слијепи? Нека га трећи упита: били данашњи научени претрпјели опо што су некад пренијели херцеговачки калуђери кроз вјекове кад је турско насиље звјерски господовало, кад су се калуђери шјекли и на колац набијали?

у кутији, обложен неопреденим памуком и мирисним тамјаном, и од овога памука и тамјана по мало дарнвају, које домаћин као светињу чува, и боницима испод главе меће, или болесну ђетету у крпици зашију па о грлу објесе.

Који манастир има много земаља те их под свој рачун обдјелава, а не преко своји чипчија, па кад на један пут дође вријеме да се преоривају, или да се сију, или кад жито приспије за жњетву, да се врше, коси сијено и т. д. наравно је да овој радњи нијесу кадри сами калуђери одољети, зато колико им затреба радника, или волова орађи поруче, и толико им у забиљежени дан без икаква поговора дође, безплатно и од добре воље, а манастир је дужан радницима давати три пута на дан на претек да једу и пију.

Што се пак тиче манастирски башча, оне се узрађују од манастирски момака кад је од шта вријеме, а више пута кад је пужда, и исти калуђери без икаквога зазора обрађују. јер сваки од њи зна копати и орати као и сви прости тежаци.

Но да пе заборавим нешто казати и о манастирским момцима (које овамо зову „мађупци“). Они су обично од сиромашне куће, имају на годину 8 најмање а 12 највише талијера у име плате, осим обилате хране као и одећу и обућу. Тако им омили манастир, да кад не би приспјела за женидбу и домаћу подпору, по свој овако малој плати до смрти би уњ останули служећи, као што неки и некп остану, особито они који се нема ђе повратити дома, будући му родитељи умрли, а другога никога од рода нема. Ови последњи имају неку особиту почаст од други момака, и не раде колико остали, но по већем дијелу године више је у цркви молећи се Богу, и на летурђију, а зато што служи безплатно, а и да потеже плату, опет остали би новци манастиру.

Кад гоћ сељак у манастиру дође за какав му драго посао никад не дође празни рукâ, него вазда по нешто у дар игумну донесе, ако ништа друго нема, оно ће донијети три-четири јаја, зато што чисто зна да ће нешто у манастиру јести или пити, па — он вели — „да ме не губа манастирска мȕка“.

Ђе гоћ калуђер случајно иза какав му драго посао дође да копачи, дужан га је домаћин оне куће дочекати

као и његова коња и момка, и од свега срца колико може угостити, а најжалије му је, кад му се у кући не намјери ово што би желио. Макар и најбоља вечера била вазда ће домаћин из учтивости рећи калуђеру, кад изнесе јело на трпези: „благујте дуовниче! богме нема што мислите него што видите, овако је на сељачку“.

У чијој кући преноћи калуђер — особито зими крајем ватре — сви домаћини из комшилука дођу да га пољубе у руку, и: благосови дуовниче! а и зато да штогоћ чују, и ко што жели знати а није знао, упита калуђере о закону. Ови им на питања одговара и што зна и што незна, а који се нађе нешто ученији од другога, приповиједа им оно што је чуо или из књига читао, као н. п. чудество св. Богородице, светога Николе, житије светитељâ, и о Христу; тако, да се може рећи да је нека назови приповиједь. Кад калуђер овако што прича, сваки без разлике спола и узраста упре у њега очи, душу и срце с највећом помњом и задовољством, и до своје смрти памти, те старији млађијема понашају све оно што су од калуђера чули.

Нема тога чојека, ни жене, па ни ђетета да неће, кад срете у путу, калуђера пољубити у руку с највећим штованьем, и сваки рече: благосови дуовниче! а он прекрстивши га руком по глави одговори: да си благосовен!

Да би случајно удрили Турци ноћьо или даном на манастир, и чуло би се пуцање пушака, дужан је сваки иноријаш, ко пушку поси, онамо на обрану потећи, и најрадије умријети бранећи свој манастир, јер му калуђери мукте одноју гроб, и укопају у манастирско гробље покрај умрша калуђерâ, и спомињу га у читули сваке године на задушну суботу.

Да би калуђери имали потребу те наумили сазидати нову ћелију, или проширити цркву, авлију, или нову појату у манастиру, сазову онолико људи колико им је за потребу; сваки ће и из побожности драговољно доћи, а то без икакове плате по за саму храну као што сам овамо на своје мјесто казао.

(Свршиће се.)

ИЗ ПЕСАМА ДРАГУТИНА Ј. ИЛИЈЋА

Сан Вечности.

Успуле звезде, небо бледо
Ко платно сиво над земљом стоји,
Крај покојнице Време седо
Последње часе у стрепњи броји.
Не шуми Земља, не блиста море,
Скаменљен облак, санта леда,
А Време седо. врх стрме горе,
Мртво у бездну нешумну гледа.
А из дна тмине, мртвачки тамне,
Ненадно ко сев пламена гробна,
Блеснуше очи безумне, пламне.
И једна рука, ко претња кобна,
Из дна дубина у вис се миче.
То Вечност глуха небеса тиче,
Безкрајном шаком зенит мрачи
И Време с врха у бездну свлачи.

Са стрмени.

„Споро мичеш стазом!“ — Нашто
Хитати ми уз врлети?
Пре ил после, заморени
Стићи ћемо крајној мети!
Уврх крша стрменога
Зар ћу бити небу ближе?
Штогод брже ступа нога
Све се оно више диже.
И на врху врлетноме
Све је исто ко и доле; —

Недоспеле циљу своме
Смрзнуће се наде голе!
Шта да видиш с врха пуста
Живот где те грубо вуче?
Горе, доле, магла густа;
Небо? — тајна ко и јуче!

О, не мичи са дна тога!
Из дубине благог мрака,
Бар назиреш каткад Бога,
Надаш му се из облака!
Ту, у тами духа, све је
Тако јасно, тако знано,
Вера крепи, душу грије, —
И у тами није тамно!

Шта чекам? . . .

У живом броду с којим путује бићe моје
Кроз магле, Бог зна куда, шта чекам још и сад?
Бурама и мученьем лета се густо броје;
Шта чекам, није л доста? Или лажљивац, Над,
За сваким болом што ме на боље теши дане
Још није изрекао последњу своју лаж;
О, како љуто тиште старе и нове ране,
А он једнако шапће: „Живот је, ипак, драж!“

Шапће и шумно прича о нечем што ће доћи,
Лепше и боље; — руком слика ми онај дан,
Ведрином што се блиста, звездане, благе ноћи, —
И душу загорчану у сладак љуљка сан.
А живот буром бије, шиба ко хучни вали
Бескрму лађу, а ја немоћно, као сен,
Гледам како ми муња катарку ломи, пали,
И с вером Наду слушам и лажљив шапат њен.

Усамљено дрво.

Усамљено дрво насред поља равна,
Поломљене гране студен ветар нија,
Ко суморна песма од времена давна, —
Кида сухо грање и стабло повија.

Растурени, сиви облачићи језде, —
Распрштана јата преплашених птица —
Тек по где где небом светлуцају звезде;
А отуд, за рубом пространих равница,
Као талас таме што је ветар диже,
Усамљеном стаблу један гавран стиже.

Огроман и мрачан, ко поноћне крило
Кад са тамних гора у долину жури,
На грану се спусти, пови мрачно крило
И ко јаук гракну у студеној бури.

Гракну, и канцама зари суху грану
И о пера црна кљун крвави брише. —
— Ветре, студни ветре, знаш ли тицу врану?
„Знам је!“ — ветар шуми, суху грану нише —
„Усред твоје душе станујемо оба,
С тобом ћемо тако до хладнога гроба!

„С тобом ћемо тако кроз болове будне
Ко кроз кланце ехо и туга прастара;
И док ја завијам моје песме студне,
Он ти кљује душу и ране отвара.
Он ти крв испија, врело срце цеди
И канцама оштрим старе ране зледи!“

*

Усамљено дрво насред поља равна,
Поломљене гране студен ветар нија,
Ко суморна песма од времена давна,
Кида сухо грање и стабло повија.

Из бачкога села.

Киша. Крупне капље о прозоре бију,
Кроз улицу поток набујало јури,
Са кровова кућних млазеви се лију,
Над црквеним торњем облачина жури.

Улица је пуста, нигде створа нема,
Под кровове све се од бујице склања,
Преко пута мачак на прозору дрема,
У топлој сухоти жмирка ко да сања.

Гледа како точи низ прозоре вода,
Суседну оџаку каткад поглед сврати
На ким пера биште дугонога рода,
Па тек заклеће — време да прекрати.

Гледа мачак, па врат протегли и зену,
Изгрби се мало, тек да не задрема:
„Виш, ти, бескућника!“ — кроз главу му сену —
„Ко по свету скита томе крова нема!“ —

И презриво главу окрете у страну.
Зар још и та брига да му памет мори?
Кад сусетка трпи безкућницу стра̑ну,
Зашто он, комшија, залуд да је кори?

*

Киша. На све стране разлила се вода,
Као потоп да се кроз улице врши;
Над влажним оџаком дугонога рода
Немо поља гледа и у небо стрши.

ДРАГУЉИ

ОД

БОЖА ЛОВРИЋА

I.

У принцезе Лилите златне су косе. Мекане и слабе попут паучине, осуте лаганим златним пелудом. Очи, два чиста бериља, чуде се свјетлости и пожудно је пију. Њој је тако вољно кад спусти вежје, а главом зарони у мекане и топле јастуке. Не сања, не воли сање, већ се онако замисли и нејасне слике ничу и нестају, да опет изроне на час и да се изгубе у шарено клупко. Њој смета и најмањи шумор. Шушањ свилене одјеће тако јој раздражи живце, да по читаве дане не може се смирити. Тад лута од одаје у одају, завири у коју ладицу, хоће да нешто нађе, али сама не зна што. Тражи дрхћућим рукама, нестрпљива је, удара по дамасковом сагу ситном ногом, а обрве јој од јада дрхћу као рубови златног пера.

— Лизо . . Лизо . . гдје ми је . . гдје. . .

— Што ти је, златни штакоре, — јавља се из побочне собе ласкави глас.

— Изгубила сам, изгубила . . . нађи. . .

А дојиља, да се „златни штакор“ даље не узнемирује, превртне по свим ладицама, а Лилита је гледа и смијеши се.

II.

Принцеза најрађе сједи у својој најмањој соби. Мрзи рококо салон, јер је пространи, пун сједала, ормара, зрцала и другог покућства. У малој роза-соби тако је угодно и лијепо. Ниски, писаћи сто од абоновине, а на

њему златни кинески и јапански цртежи. Ох, како воли ону мајушну птичицу на окрајку гране. С њом се забавља по цијеле вечери. Гледа је — милује руком, тек жали, што није жива. Заиста би добро пјевала, из њезиног би длана зрње јела. Зими би је дахом својим грijала, а љети хладила лепезом од бијелих чипака. Принцеза воли зиму, јер онда се најдуже и најљепше забавља. У соби је топло, застори су спуштени: како су лијепо извезени, све сама филиграна, а около рубова свилене, дуге ројте. Над столом њише се свјетиљка зеленкасте боје: њезина је свјетлост тако блага: као миловање слабе, мекане руке. Тад Лилита из свога корзета вади сићушни кључ и отвара невелику ладицу, да из ње извади свилене јастучиће у баршунастим шкатуљицама. Помно их отвара и смијешком на уснама мотри бистре драгуље. Беријли су јој најдражи, јер сличе њезиним очима. За аметистима гине, јер јој дојиља у некој бајци причала, да су то ситни каменчићи свода небескога. С њима се анђели играју и гађају рајске птице. Топазе не воли, а рубине и дијаманте слаже двоје и двоје. Дијаманат својим воденим сјајем блажи жар крвава рубина. У принцезиној зјени те се шаре тако стапају, да види чисту ружичасту боју и ужива у њој.

Лилита знаде се и замислити: лијепо би било да је она малена . . малена као шарена бубица, што станује у љиљановој чашки. Она не би никад излазила, а кад би била гладна, сисала би медени сок на жутоме прашнику. Дању би гледала лептире како лијећу око бијеле љиљанове чашке, а кад би лептир на прашник стао, тад би кроз лептирово крило гледала у лијепо сунце. Ноћу бројила би звијезде својим криоцем као сада прстом и бројећи их заспала би. . . .

III.

Тад би радо и сањала, али само лијепе санке: цијело је небо осуто ситним јатом облачића, а мед њима као на свиленом памуку сјаје небеско иверје.

— Па да . . плешћући ситним рукама кличе Лилита — то је урес ноћне краљице. И гле, с највише горе силази ритмичким, лабуђим кретњама, лице јој је прозирно попут порцелане: као да у њезиној порцеланској вази гори

воштаница. На слијепочицама и рукама распознају се модричасте жиле, ту је најраље љуби Ендимијон, кад зађе у шпиљу Латма, да га буди из стољетног санка. С плећа спустио се дуги кадивни плашт, који пада у широким и краљевским наборима, те шуми за њом као ласка љубавника. Из сваке боре вире по два лица, која се посмијехом на уснама цјеливају. Дјевојке имају златне, мирисаве косе, а момци црне и увојите. То обиље златних и црних праменова сплело се једно с другим, док је ноћна краљица с неба летила на земљу. Она увојке прстима пребира. Кад се златних дотиче, чује се јека бистрих и кристалних харфиних звукова у „maggiore“, а кад црне милује допире из стародревне далеке катедрале акорд оргуља у „minore“.

Тако краљица ноћи силази у до. Та долина губи се у недоглед попут океапа, без краја и конца, тек око наслућује, да се за оним маглама спушта далеки, чисти оризонт. Усред долине језеро је слично оријашком венецијанском зрцалу, па као и оно на крајевима окићено цвијећем. Али не нашараним, већ опојним бусењем теа-ружа и гранама нетакнутих јакинта, тубероза и наркиза.

Тад краљица ноћи податном кретњом раствара баршунасти плашт и ријечима слађим нег што је зрње на ципарском грозду шапће заробљеним љубавницима:

— Полетите к небу и с грана дафинових трупите златне звијезде. . . И мине час, а по њеном кадивеном скуту шашка киша драгуља. Ох, како су лијепи и красни, некоји су црни као очи у Клеопатре, а неки модро-плави као зјене у Исолде, а трећи крваво-црвени као капи крви, што су падале на жедно, јудејско тле са златног Саломиног пладња.

— У ђердане ћу вас нанизати . . . шапће кроз сузне осмијехе ноћна краљица и рукама бере мјесечеве зраке, да на те млијечне нити сложи драгуљ до драгуља. Ђердан од сто низова китиће њезин врат, глађи од слонове кости, а чишћи од планинског снијега у недогледним гудурама.

Тад мјесец осамљен у пустоши небеској дрхће, колеба се, звучи као да се ломи кристална плоча, откида се с црног небеског баршуна, да зазуји сребрним звуком кроз мирни зрак. Мину час — и његов диск звекну о зрцало језера, а оно се расу и набра у малене таласе с диафаном

пјеном на врху. Из средине језера, гдје је пао мјесечев диск, нарасле оријашке бијеле нимфеје у сподоби трона, на чијем врху сједи попут цара блиједолики Ендимијон. Краљица ноћи лети у његов загрљај и . . . . . .

Тако би Лилита у чашки љиљановој сањала.

IV.

Кад је Лилита нарасла, радо се шетала у предвечерје по алејама перивоја. Бијаше јој најдражи дрворед акација у цвату. Мирисни, цвијетни гроздови, што се њихали на дашку вјетра с брсних багренових грана, имађаху за њу посебан чар. Кад би који расцвјетани грозд пао до њезиних ногу, од веселља би са длаком о длан ударила и пожудно га мирисала као да жели исисати медени сок.

На маленом брежуљку под сјеницом одмарала се: гледајући, како запад пламти и рекао би, да се иза горе разбуктио свемирски пожар, који жели својим пламеном досећи звијезде и сунце, те расталити их, да се све слије у каос.

Лилита је у тим часовима нехајно спустила руке низ кољена. Не мичући се гледаше у борбу таме и свјетлоитэ, а туга и печал нехоте навлачила се на њезину душу. Ни сама није знала за чим је жалила, подавала се боли, сањарећи о далекој . . . незнаној срећи. . . .

Једног се предвечерја одмараше уз принцезу дојиља Лиза.

— Лизо, причај ми какву басну — мазећи се шапну Лилита.

— Али коју, златни штакоре, — ушита старица.

— Та ону, што си ми јучер обећала: о витезу и краљици.

Лизина бајка бијаше дуга и шаролика у стилу оријенталних прича. Зачарани двори, свила и кадива, самет и баршун, бисерје и драгуљи, али једно се силно свиди Лилити, што се витез и краљица никад нису виђели, већ кад се случајно сусреше у краљевском перивоју, погледаше се, да у исти час клону у дуги загрљај . . . и грлећи се умријеше.

Од тога дана принцеза је сваког предвечерја уздисала за својим витезом, још непознатим витезом, а на најмањи шушањ из грмена срце би јој јаче закуцало. . . .

V.

Лилита је управо данас навршила осамнаесто своје љето. У свему је сличила блиједим и нежним прерафајелитским лицима и као да је оживила и сашла са слике Габријела Бостија. Мекане, златне косе нехајно овиле дуго овално лице, ти су прами тако лагахни, те ти се чини, да их у битности нема, већ је то само одсјев злата, што јој круни мајушну главу. На блиједом се лицу црвене и жаре мајушне усне као двије дозреле трешње. У великим беријьним очима одсијева се сама благост и ресигнираним боли гледају у далеки, бајословни свијет. Прозирне руке: два полуувехла љиљана без снаге спустише се низ наборе бијеле, јасминске одјеће. Лилита је личила пламу вошта-нице на дашку лахора коју може само малко јачи вјетар да удухне.

Принцеза и данас пландоваше по акацијином дворeду. Њој на поклон расцвало је цвијеће трунило шаролике латице, а о њезин дуги, бијели скут запеле се трњем расцвале пурпурне руже, што их је ноћни вјетар с бусења потргао.

Међутим је предвечерје у сподоби оног несмиљеног момка, ступало оријашким корацима преко околишних брегова и тамним смркнутим погледом као да је тјерало из долова свјетлост. Кад је стигло на највиши врхунац, уздигну у вис пламени, горући мач и залети се као дивљи, сури орао на плијен с тимора свога, да зграби за златне увојке огњене коње божанског дана. У колима је сједио сунчани бог, а предвечерје спусти тешки, пламени мач на његов херкулски врат. С његових плећа склизну пурпурни плашт и прекри читаво небо, а затим с презрених жила потече врућа крв и запад би сличан силној, крвавој ријеци, чије таласје и хрпуми тону у пусту вјечност. . . .

Принцезу Лилиту никад није очарао запад сунца као данас. Кад је стигла к сјеници, немоћно клону на клупу, јер њезину слабу душу опише сутонска шаренила. Бијаше одвише слаба да одоли толикој љепоти и дрхћући склопи очи, да заспи милована по лицу, рукама и коси од вечерњег руменила.

VI.

Пренуо је цјелов на уснама. Тихо отвори очи: она је лежала на кољенима красног витеза, чије су усне сличиле отвору распукнутог шипка, а косе бијаху му црне као у гарава серафа, што га небо одагнало, јер бијаше одвише лијеп и замаман.

— Твоја сам . . . твоја . . . ускликну и у њој задрхта и најмирнија жилица.

— Нађох те, изворе вјечни, опојна капи, кристална плочо, љиљане пољски, медено саће, плашљиво лане — нађох те, саронска ружо, прољетна ласто, јутарња росо, мирису пољски, кошуто жедна, вечерња звијездо, лахоре с мора — нађох те, коралъна грано, пелуде цвјетни, питомо јање, хлађани зденче, студена водо, прољетна магло, бисерје дробно — нађох те, тамјане скупи, слађано млијеко, паомо вита, харфина струно, маково зрнце, заносна химно, амфоро танка — нађох те, изворе шумски, пастирска фруло, румена бресквo, наранчо сочна, бајамо цвјетна, наркизе бијели, ципарски грозде — нађох те, зелени боре, ружично уље, јабуко тврда, чемпресе тамни, бокоре цвјетни, мирисна дуњо — нађох те . . . и витез у немоћи изражаја клону на њезина прса. С њихових очију потекоше сузе среће и пијући их цјеливаху се, цјеливајућ се сустезаху дах и куцај срца.

Милујућ је настави: нађох те, свилена бубо, нојево перје, голубље гнијездо — нађох те и донијех ти с далека истока Јердан од сто низова. Отех га гномима и крилатој аждаји, с чијих жвала сукља пламен као пожар, а чије су очи велике и гадне као двије кужне и мутне мочваре. Жицу је сплела Арахне из сунчаних тракова, а алем-камење нанизаше јудејске дјевице на подножју Ливанске горе за гараву Суламку. У Јердану нађи ћеш модрих рубина, гримизних дијаманта, црних аметиста, жутих берила, зелених топаза и наранчастих опала. Донијех ти драгуље с дугиним бојама: то су окамењене очи златокрилих утва и огњеног Феникса — донијех ти бисерје мутних и неизвјесних шара: то су зјене страхотних љутица, од једне капи њиховог отрова цијела би Ксерксева војска изгинула. Донијех ти велике бриљанте као љешњике,

њих су брусили индијски чаробњаци при мјесечини, окружени магичним кругом најљућих змија, да их не би покрали дивљи и лукави тати. Донијех ти зрње злата, што се топи попут шећера у црном вину, а старцу од капи једне повраћа се крјепост младих дана. . . Донијех ти одјећу саткану из лотосова цвијећа, а обрубљену пјеном Гангесових хрсума и шкољку већу од трипреме, с јарборима од корала, свилним једрима, тањим од паучине, с крмилом од слонове кости, а њу вози јато црних грлица. Дођи, чека нас у затону, скритом у питомој дражи језера нашег.

Дођи, на шкољци оставих дарове своје — одвешћу те у зачарану шпиљу. Дођи, да ти милозвучном сирингом измамим уздах из њедара, а сузу из очију, најђох је у Јелади, у маслиновој шуми, крај Атининог храма — прича се, да је заборави Пан на пећини обраслој с маховином, кад је бјежао са шумским боговима, пред жутим, прљавим, аскетским племеном дивљака. Дођи — пребираћу на њој у шпиљи, а стогласна шаљива јека јављаће се из сваког кута и рупе као да је у свакој скрита плавојка поветкиња, па гласом опонаша моју слатку сирингу. Дођи — пребираћу тако складно, да те свијест остави, да ти срце стане, да ти душа изгине . . . дођи . . . дођи . . . .

— Узми ме — узми — шапну Лилита гинући као восак на пламену.

За тим их рујни облак ови.

VII.

У јутро, кад је грануло сунце, није обасјало густу сјеницу: ње није више било, а на њезином мјесту израсло вито јаворово дрво, а около дебла овио се бусен малих, расцвалих ружа. . . .

„УСТАНИ, ЛАЗАРЕ!“

ОД

ДРАГУТИНА Ј. ИЛИЈЋА

„Човек тежи истини; он је тражи, и кад му се учини да се дотакао ње, незадовољно је отура од себе, јер сумња да је она баш то. И заиста, она није то ако је само умом схваћена. Јер Истина, која се само схвата а не осећа, није Истина. Душа осећа; а ум? Он истражује, склапа, рачуна. Прионе ли за душу, онда будите уверени да је она ту, да је она то. — Осећање никад не вара! —“

Оно што ме је, пре две године, навело да ове редиће у своју Подсетницу запишем, дирљива је историјца: један делић човечјега бола и утехе у коме се оцртава трагедија душе и ума у загонетки људскога живота.

Испричаћу онако како сам видео и осетио, а ви сами пресудите, немам ли право кад кажем да Истина не лежи у хладном схватању ума већ у стварном осећању душе, па макар то људима, који без душевна учешћа посматрају и хладно пресуђују, изгледало као стварна немогућност, или још горе: страпутица помућена ума.

Ето, па чујте!

Не знам да ли игде има лепшег и безазленијега празника од Лазареве Суботе, од дечје Врбице? То је једини дан у години који припада само деци. Деца су потпуни господари, она располажу њим и воде за собом метере и очеве, који су тога дана само посматрачи дечје веселе победе над суморним борама својих очева. Младо Лето, које прославља своју поступаоницу, сједињено са хиљадама дечјих гласића и звонаца, која из малених руку шире

бескрајне среброзвучне таласе, корача кроз осунчане улице. Безазлена поворка, обасјана свежином и победничким изразом на дечјим лицима, а осунчана топлим зрацима пролетњега сунца, навире кроз широке улице; те кад погледате на оно разнобојно шаренило одела, чини вам се као да је то оживела ливада пољскога цвећа, које се креће и пева.

Младо Лето и деца прослављају победу живота над смрћу. Исус је победио Смрт: пробудио мртвога Лазара и он, запојен новим животом, ходи по земљи као пробуђено пролетње сунце што после побеђене зиме плови и животворним зрацима обасјава одушевљене таласе раздратане дечице.

Лазарева Субота 1908 г. била је особито расположена прам деце, која још од рана јутра истрчавају на улицу и брижно извијају вратове небу да виде да ли се откуда пе мути. А дан као суза на сунцу; небо распучило ведрину, а по крововима скакућу врапци, препоре се; ври од њихова цвркута.

Тог дана честито се и не руча. Овај неспосни ручак отеже им се као дуга година; једва чекају да се једаред доврши, пиље и матере кад ће да их опреме а ува наперили. па све ослушкују неће ли чути на улици по које звонце те да енергичније пожуре матере, које оклевају, а Врбица: „ето, тек што се није кренула!“

И ја сам на двоје па троје ручао. Овај дан не пропуштам никада; у нескладној вреви дечјих гласића и звонаца, осећам свежину овога пролећа које ме оживљава.

У широкој „порти“ палилулске цркве, прибирају се већ од једнога сата нестрпељива деца. Свако од њих раздрагано, свеже, пуно пеког самоуверења. Око старих надгробних споменика трчкарају и заигравају мушкарчићи и девојчице; одовуд-одонуд придолазе гомилице деце са својим мајкама и растршкане по зеленилу оживљују живим шаренилом оне мрачне и неме гробове. Мало по мало и ови разнобојни поточићи који са свих страна жуборе, слише се као живо језеро око старе звонаре и црквице. Чекало се само на свећенике и црквене барјаке па да поворка, уз победно клицање, крене Теразијама, где ће се

сјединити са осталим поворкама, које из других цркава долазе.

Докле се на ово чекало, ја сам час седео под дебелим орасима а сад стајао и ходао кроз живу ливаду. Но не бејах један ја кога је толико занимала свежина прве младости. Под звонаром, на клупи, седела је већ пун сахат нека госпођа и тако исто пажљиво и са живим учешћем пратила сваки покрет раздрагане дечице.

Ова њезина пажња паде ми у очи те је чешће посматрах. То беше жена средњих година, витка, скромно али врло пажљиво одевена у одело кафене боје. Преко главе имала је пребачену црну шамију испод које провириваху праменови густе смеђе косе по где где тек прогрушане белим власима. Њеном лицу, бледом, дугуљастом, још свежем и без бора, давале су нарочит израз крупне смеђе очи, које су некако чудно одсјаивале и брзо мењале расположење, посматајући ове дечје гомилице. Туга, нада и радосно, или боље рећи, чежњиво очекивање, одсјајивало је из тих очију, тако влажних и готових да се уједаред заплачу и насмеју.

Цело држање њено беше занимљиво и помало загонетно. Не могох да разаберем, да ли је ова жена радосна или тужна, да ли је и она довела децу или чезне за њима што их нема.

Мало после, када се упознасмо, сазнадох да је удова.

Жена је пажљиво пратила покрете деце, која се, мало помало, по порти скупљаху, па чим би угледала које од пет до седам година, пришла би му да га помилује и пољуби.

Мени паде у очи онај необично мек и болан израз душе што се у томе часу осликавао на њезину лицу.

— Имате ли деце, госпођо? — запитах, пратећи ово њено непрестано миловање малишана.

Жена ме пажљиво погледа.

— Једно само, господине! — одговори устежући се, седе опет на глупу и тужно се осмехну.

— И оно је, ваљда, међ овом дечицом?

— А, није; али ја га очекујем, сад ће и оно доћи, — он ће ми га довести!... одговори жена, више бојажљиво, као да би хтела да нешто сакрије.

Мене повуче ова бојажљивост и оно: „он ће ми га довести“, те запитах, ко је тај: „он“? Можда отац или учитељ?

Жена се очевидно ломила, да ли да ми повери и каже или да прећути. Већ хтедох да се извиним што сам, тако непознат, окушио разбирати за њезино дете, али она прекиде моју забуну и полугласно али одлучно одговори.

— Он ће га довести!

— Ко?

— Исус! — рече жена и плашљиво ме погледа.

Ја уступих један корак испред јадне госпође, која ме сад погледаше погледом пуним уверења.

— Јест, господине! — убрза она — Он ће ми га и данас довести. Тако је било и лане; довео га на Врбицу, водио га за ручицу међу децом, а ја сам ишла уз њих. Мислите да сам луда, ја то знам; али он неће изостати! Сада је таман онолики као оно; онда му је било пет, сад му је седам година.

Дарнуло ме уверење бедне жене што очекује Исуса, да јој дете доведе и запитах, по чему она суди да ће јој дете доћи, када је оно . . . .

Али жена не даде да изустим последњу реч којом се означује Смрт.

— Верујте ми, господине! Преклане је ишло са мном на Врбицу, па се, сутра дан, разболе и — оде! Али ја сам га измолила. Лане, уочи Врбице, дошао мами на сан, па ми каже да га увек, о Врбици, чекам овде код звонаре, а он ће доћи да заједно идемо. . . Име му је Лазар, па каже: „Не плачи, мама, и ја сам Лазар; на Лазареву Суботу бићу увек с тобом!“ И тако сам га, лане, чекала, овде. Све ме било страх да нисам сишла с ума, али, хвала Богу, ето, нисам! Баш кад из цркве изнеше барјаке и деца се поређаше да пођу те у цркви оста све празно, зачух одједаред, тамо од десне певнице његов гласић: „Мама, мама!“ И звонце је одонуд звонило. Ја потрчах вратима, кад тамо, угледах њега. Срце моје, маше врбицом на мене и смеши се, а поред њега Исус, сав у бело, држи га за ручицу. И обоје се смеше на мене. — Ја се, онда, поклоних Господу, па сам ишла с

њима кроз улице; а кад се вратисмо овде, они уђоше у цркву и нестаде их код Олтара....

— Па се и сада надате?

— Зашто? Ја знам да ће доћи, знам, господине; јер је и ноћас дошло те ми казало да га чекам. Слатко моје дете! каже: „Мама, доћи ћемо сутра опет да будемо заједно; ти само, кад дођеш пред цркву, помилуј свако дете, које је велико колико ја, па кад сви крену а ти стани пред црквена врата и реци: „Устани Лазаре!“ и ја ћу одмах доћи. Он ће ме довести теби!“

Не знам да ли је јадна мати, што очекује свога Лазара, опазила у мојим очима како ме се коснула ова њена нада и уверење, тек она ме погледа тако предано и захвално, као да сам јој, Бог зна како, помогао да малог Лазара из мртвих пробуди.

— Видите, господине, то је лепо од вас! Људима и не казујем; мисле да сам скренула... Али ја знам, а они нека мисле... Он ће ми га опет довести; душа ми каже то, а она не вара!

Деца се већ увелике сјезерила, порта се заталасала од разнобојног шаренила а врева њихових гласића и звука многобројних звонаца разлегала се на све стране.

Хтедох да до краја пратим ову жену, која је тако жељно ишла међу децом, сагибала се, љубила их — и крадомице бацала поглед на цркву која се празнила.

Са звонаре зазвони; два свећеника, са иконама на којима је исписано васкресење Лазара, изађоше из цркве и прођоше кроз збијене редове нестрпељиве дечице.

— Осана, грјади во имја Господње! — разлеже се из стотина грла, праћено меким звуцима звонаца и обасјаном свежином, која је са небесног плаветнила раскошно расула.

Жена приступи црквеноме улазу, прекрсти се, дубоко се поклони и полугласно изрече ону тајанствену реч: „Устани, Лазаре!“ — Из цркве одјекну последњи звук звонцета. Она се дубоко поклони, усне јој задрхташе, лице јој се одједном преобрази а из очију засја изненадна радост.

Барјаци кренуше.

„Обштеје Воскресеније!“ разлегало се из заталасане поворке и стапало у звеки хиљаду звонаца. Мајке су весело ишле уз своју ведру дечицу.

— А где ли је она јадница? — помислих и почех се обзирати да је угледам.

Ишла је уз гомилицу најмање дечице, али тако преображена и задовољена, као да и он беше ту.

Она је била сретна; корачала је уза свету прилику, Исуса, који вођаше за ручицу њезинога малишана; видела је свога Лазара како звони звонцетом и из свега гласа пева: „Из мертвих воздвигнул јеси Лазарја!“ — и захвално се осмехивала Ономе, који јој у овај победни дан материнско срце оживе.

Њено уверење било је толико дубоко да и мене пренесе у чежњиву машту њезине душе. Прилика Исусова корачала је лагано поред веселога малишана, који се једном ручицом држаше скута мајчина, а другом нијаше сребрно звонце и из свега гласа певало победну песму живота над Смрћу.

*

Младо Лето у пуној светлости блиста са небесног плавила и весело плови над таласима шумне поворке. Сунце расуло топле зраке, барјаци лебде у јасноме зраку, дечица машу звонцима и зеленим врбицама, а мали Лазар скакуће уз скуте своје маме.

Све је оживело, све се то слило у један победни глас: „Осана! Осана!“

ДУБРОВНИК У НАПОЛЕОНОВОЈ ЕПОПЕЈИ

од

МАРКА ЦАРА

Мало је које доба у историји човјечанства заносније и свестраније проучавано, као историја француског ратовања и француске управе, за вријеме Револуције и Првога Царства, по освојеним земљама у Европи. У томе су се, у новије вријеме, одликовали у првом реду сами Французи, који су с разлогом желили да кудикамо пречисте апологетична причања својих старијих историчара, те да на основу познијег историјског материјала реконструјишу баснословне згоде оног доиста јединственог времена. Нарочито је тај процес пречишћавања примијењен на догађаје Првога Царства, којима је своју пажњу посветила читава једна плејада врсних писаца, који се окористише не само богатом мемоарском литературом која је објављена током прошлога вијека, но и новом архивском грађом која је у наше дане приступнија постала гајитељима историографије. Опробани мајстори на томе пољу, као што су Henri Houssaye, Albert Vandal i Albert Sorel — да остале мање раднике не спомињемо — створили су о Наполеоновој епопеји читаву једну литературу. Њима се придружише и неки писци других народа, као напр. Рус Татишчев и чувени професор бечкога универзитета Fournier, писац најбоље можда Наполеонове биографије на њемачком језику, па Талијанац Lombroso, који је за наполеонску историографију основао нарочиту ревију („Revue Napoléonienne“) и у својој библиотеци сакупио преко 30,000 разних књига и брошира о времену Конзулата и Првога Царства.

Разумије се да су сва та проучавања морала обасјати новом свјетлошћу потајну и сплетену игру Наполеонове политике, особито што се тиче његових омањих ратних тековина по разним крајевима Европе. Стога ми данас много боље познајемо односе великог завојевача и његових намјесника са разним већим и мањим народима, над којима се његова власт простирала, па смо у стању и да много хладније просуђујемо необичне и много пута у себи непријатне појаве оног бурног и заталасаног времена. А у колико бисмо могли и данас сумњати у потпуну непристраност француских писаца и француских извора, гдје је по сриједи личност Наполеопова и слава „Велике Армије“, ту се можемо ослонити на дјела писаца не-Француза, који су се истим предметом бавили. Наравно, уколико та дјела, са своје стране не упадају у погрјешку супротну; хоће рећи, уколико она не иду за тим, да људе и догађаје оцјењују са гледалишта некадашњих потлачених, са гледалишта националних индивидуалности које осјећају на себи и данас трагове грубе најезде сурих Бонапартових орлова.

У овом појутарју XX-ог вијека, кад се навршише и још имају навршити толике знамените стогодишњице, што су све у вези с падом дубровачке републике, те мале словенске државе на Јадрану, којој је такође суђено било да великом војсковођи жртвује своју хиљадугодишњу неодвиспост — с правом се могло очекивати да ће се и какав наш писац наћи, који ће бити вољан да се ухвати у коло са историчарима оне судбоносне епохе. И тај се писац доиста и нашао; нашао се у особи вриједног и за тај посао особито спремног књижевника дра Луја кнеза Војновића, који нам је у свом *Паду Дубровника*[1]) дао историјску монографију у којој су удеси мале приморске државе дивно сплетени са опћом историјом ондашње Европе и словенског Истока, а за коју је писац употребио многе нове изворе, нарочито повремене дипломатске преписке из државних архива у Петрограду, Бечу и Паризу.

[1]) Dr. Lujo knez Vojnović: *Pad Dubrovnika.* Knjiga I (1797—1806) i knjiga II (1806—1815). Dionička Tiskara u Zagrebu, 1908. Izdanje pišćevo.

Ма и не слагали се увијек с начином којим је писац тумачио писмене документе и догађаје оног доба; ма и не били свагда његовог мишљења у оцјењивању Наполеонове политике према малој јадранској републици, оно треба инак признати да је ову историјску студију написао човјек којега красе многе врлине правог историчара, а врху свега пространа култура и широки душевни видици. То би писцу *Пада Дубровника* — да је своје дјело на ком културнијем језику написао — образована европска публика била, не сумњамо, једнодушно признала, као што би јамачно признала и то, да је Војновић овим дјелом својим хтио своме племену и својој ужој отаџбини учинити ствар корисну и која би јој била на дику. Напротив, ко је о томе канда најмање разбирао, то су били Војновићеви земљаци, или боље суплемењаци, који овом замашном дјелу посветише тек неколико мршавих библиографских нотиса у политичким листовима. И тако је ову књигу постигла незаслужена судбина да се, прво и прво, с великом муком и ваљда неслућеном помоћу у јавност протури, а затим да у српској и хрватској штампи — гдје се инак толика фриволна дјела узносе и прецјењују — прође готово непримјећена. А она то, опет велим, није заслужила; јер је у њој писац дао своме народу дјело од вриједности за сав образовани свијет; дјело у ком није имао пред очима само своју ужу отаџбину, но и сву опсежну вреву догађаја који су у почетку прошлог вијека преобразили европско друштво и дали нов облик политичким уредбама европских народа.

Догађаји којима се Војновић у свом дјелу забавио познати су, у крупним потезима, сваком образованом српском и хрватском читаоцу.

Пожунски мир 1805 год. одузе Аустрији некад млетачку Далмацију, те је предаде Француској. На ову је земљу Наполеон много полагао, гледајући у њој врата Балкана и тајанственог Истока. У фебруару 1806 француске трупе под генералом Молитором запосједоше Далмацију до Макарске, спремајући се да заузму и Боку Которску, гдје су већ знали да ће наићи на отпор Црногораца и Бокеља, подговорених Русијом. За ратовања 1805 год. Русија бијаше послала у Јадранско море бро-

довље под адмиралом Сењавином. Послије битке код Аустерлица се то бродовље концентрова на Крфу, гдје адмиралу стиже позив од црногорског Владике да заузме Котор. Он то и учини, постигав од Аустријанаца да изађу из града и не сачекавши долазак Француза, којима су имали да варош предаду по уговору пожунском. Аустријски комесар Гизлијери одигра том приликом врло сумњиву улогу, јер мада је по уговору Бока Которска имала да буде предата Наполеону, Гизлијери узмаче пред Русима без икакве невоље. Французи бијаху тога ради с правом огорчени и обараху сву одговорност и бечку владу.

Ови догађаји узнемирише Дубровчане, који се бојаху да тај спор око Котора не испане на њихову штету. Они се побојаше да се евентуални пролаз француске војске преко њихова територија не би претворио у окупацију. Влада се Републике стога обрати снисходљивим писмом Цару Француза, честитајући му на скорашњим побједама. Сенат се обвезиваше превести француску војску морем из Стона у Цавтат, да би тако мимоишла дубровачку пријестоницу. Али руски комесар у Котору, Санковски, дознавши за писмо и понуду, запријети Сенату да ће у том случају запосјести Цавтат, и то четама црногорским, што је за дубровачку владу имало значење двоструке грожње. Стављени у шкрипац, Дубровчани позваше своје посланике у главном штабу француске војске у Далмацији, да генерала Молитора одврате од продирања к југу, тим што ће му увеличати руску силу и непоузданост копненог пута. Басељи и Златарић, дубровачки посланици, то и учинише и Молитор. збиља, одгоди зачас своје продирање к југу. Међутим адмирал Сењавин запријети да ће Дубровник заузети у име Русије; али Сенат отклони ту опасност уз цијену једног невољног аранжмана, склопљеног у Херцег-Новом са Санковским (6 марта 1806), у ком се дубровачка влада недично подвргаваше увјетима какве може да намеће само побједилац побјеђеноме.

Укратко: ради настале руско-француске утакмице у Боки Которској, Република се одједном нађе између двије ватре. Француски заповједник у Далмацији захтијеваше слободан пролаз преко дубровачког територија, да заузме Боку, док руски адмирал нуђаше Сенату своју опасну

заштиту од макојег нападаја француског. Задња му ријеч бјеше: ако Дубровчани дозволе Французима пролаз, Руси ће и Црногорци смјеста ући у дубровачку државу. Мада је у граду, па и у истом Сенату, била јака странка која је нагињала Французима, опет зато, стрепећи за своју неодвисност, дубровачка влада покуша и овога пута, по старом свом обичају, да се провуче између Скиле и Харивде, не пуштајући ни једне ни друге на своје земљиште. Она успједе, као што смо видјели, да за неко вријеме одврати Молитора од своје границе, ал' уједно одби и не тражену помоћ руску. Но не потраја дуго и на позорницу искрсну генерал Лористон, којему Наполеон, озлојеђен ради руског заузећа града Котора, бијаше наредио да га свакојако преотме Русима, прешавши у ту сврху преко земљишта Републике.

Дана 27 маја Лористон, са 800 људи, стиже ненадно пред Дубровник, након двадесет сати пријеког марша. Затече градска врата затворена и подигнут узвијачи мост, што у њих води преко опкопа. Два сенатора изађоше преда њ, молећи га да не улази у град, али то бјеше пука формалност, јер је Сенат француском генералу био већ послао у сусрет два своја члана, да га обавијесте о владиној одлуци (да је Француској војсци дозвољен пролаз) и да са њим уговоре *modus procedendi*. Ушавши у град, француски генерал ступи одмах пред Мало Вијеће и изјави да је дошао да заузме утврђена мјеста дубровачке државе, али да уосталом има налог да поштује затечене републиканске установе, имање и слободу грађана. Лористон понуди Сенату Наполеонову заштиту и додаде, е је његова, Наполеонова, жеља да и Дубровник, попут осталих његових савезника, затвори своје луке душманима Француске. У исто вријеме пуковник Теста уђе с војском у град и заузе тврђаве.

„И тако се — пише Војновић — све завјери да Дубровник, који бјеше сретно пребродио толике мучне трenутке сред најпотреснијих догађаја модернога свијета, који бјеше претурио преко својијех старијех бедема и Револуцију и пропаст Венеције и похоте Директорија и прве побједе Бонапартове, да тај мали и сретни политички организам падне у шаке незаситнога војковође који се

једнако лакомљаше и на Вјечни Град и на његове најмање моралне колоније“. Готово сва прва књига његове монографије посвећена је овом судбоносном догађају, који је за собом повукао опсаду града са стране удружених Руса и Црногораца, прије ко укидање дубровачке државе, и најзад, послије Бечкога Конгреса, дефинитивно присаједињење Аустрији. У оцртавању те дуге борбе са смрћу показао је писац много мара, много смисла за дубровачку прошлост, а и веома критичког духа. Он се, како сам већ поменуо, послужио многим новим изворима из разних европских архива, као и најновијим трагањем француских и других историчара, приватним писмима и мемоарима, па чак и усменим предањима што се о француској окупацији у Дубровнику још повлаче. Његово је дјело, према томе, као историјска синтеза и уједно као скуп детаљних информација, одвојило од свега што смо до сада у том предмету имали на свом језику. Али код толико добрих страна својих, ни оно није без мана̂. По нашем схватању, једна слаба страна овог дјела састоји се у томе, што се писац одвећ систематски истиче као апологист дубровачког патрицијата супроћ „жакобенске најезде“, која је тај патрицијат лишила власти. Покрај свега настојања да се покаже непристран у оцјењивању догађаја, нека потајна пизма, можда и против његове воље, извија се из његова пера гдје је год ријеч о Французима, њихову цару и њиховим присташама у Дубровнику, које он друкчије и не зове но „дубровачким Жакобенима“.

Ми можемо да схватимо, па у неким границама и да дијелимо пипчеве симпатије и пипчево дивљење за државну мудрост, дипломатску вјештину и патриотизам старе дубровачке властеле, али бисмо с друге стране, код човјека његове образованости и након сто година демократизма, желили наћи мало више разумијевања за онај неминовни и одсудни историјски покрет, који се започео *Декларацијом Правâ* а свршио бојем код Ватерлоа, покрет који представља *bloc* састављен из небројених јединица, од којих је једна била и укидање дубровачке државице. Револуционарна мисао, које је Бонапарта, на крају крајева, био тријумфални носилац успркос свих својих уступака „старом режиму“, захтијевала је да буду

жртвовани многи овешчали друштвени и државни организми, а да би могла коначно да побиједи. Штавише, да би та мисао — у својој битности скроз француска мисао — одпијела побједу, требало је да се до крајности жртвује и изможди и сама Француска, која је, подлегавши, преобразила Европу. „La France a succombé, mais l' idée française a vaincu“ Јест, француска је мисао побиједила, али се она, побиједивши, прилагодила потребама европских народа. По теорији француског историка Сорела — теорији која је данас међу историчарима постала класична — француски либерализам и хуманитаризам преобразили су се из темеља у националном сазнању већине европских народа; он је данас постао синоним народне мисли, оне политичке солидарности из које је поникла данашња Европа.

Ми смо далеко од тога да бисмо писцу *Пада Дубровника* хтјели порећи оно што су Французи назвали „le sens historique“. Али, као што читалац види, не можемо се измирити мишљу, е је укидање дубровачке републике, у Наполеоновој мисли, био чин просте освајачке грабљивости, и да су његови генерали, заузевши малу државу Св. Влаха, поступили као неки „oiseaux de proie“. Позната је ствар колико је пажње Наполеон поклањао јадранском приморју и с коликим се интересом бавио том својом новом тековином, коју није никад својим очима видио. Окупација Дубровника пада у доба кад је Царева амбиција обухватала у својим сновима читав Исток. У Наполеоновим плановима ова земља, која граничи с Босном и Арбанашком, и која је на домаку Грчке и цијелог Балкана, имала је важност трговачке и стратегијске тачке првога реда; она постаде у његовим очима још важнија послије Тилзита, кад се оно ушљед ефемерног руско-француског савеза Наполеонови погледи скренуше на отоманску царевину. По данашњем тврдом увјерењу његових биографа, заузеће Далмације имало је да буде само једна етапа на путу реализовања велике царске основе о прегажењу турскога царства и обновљењу Александрове експедиције у Индију, ту матицу снаге његових енглеских душмана. У борби за уништење енглеске трговине у Средоземном Мору и на Истоку, Наполеон је иначе требао да себи гарантује ове главне тачке: Јакин, Дубровник,

Крф, Занте и Кефалонију. Он је до њих толико држао, да ће једном приликом рећи: „Француској су Јонска острва драгоцјенија и од саме Италије“.[1]) Што се напосе Дубровника тиче, ово је мјесто, својим пространим лукама и својом знаменитом трговачком морнарицом, морало цару Француза изгледати као операциона тачка првога реда на вратима Истока.

Имајући пред очима све те прилике, нама данас изгледају некако излишне рекриминације о безобзирном Наполеоновом поступку према заслужној за наше племе, али у његовим очима одвећ ситној држављици на Јадрану, а уједно и дискусије о томе, да ли је генерал Лористон ушао у Дубровник пријеваром, или по неком претходном договору са изасланицима републиканске владе, као што наслућују неки дубровачки писци. Кажимо искрено: било би право чудо да је Дубровник остао поштеђен иза тога, како је Венеција била постала француска префектура! Уосталом, окупацији Дубровника и укидању републике много је допринијела и сумњива назочност Руса у Боки Которској и њихове једва притајене похлепе за малом републиком. Зар је Наполеон, господар пијеле Далмације, могао мирно гледати како Руси из Котора пријете Сенату инвазијом и намећу дрске увјете за свој не-упад у дубровачку државу? То се од побједника код Аустерлица јамачно није могло очекивати.

Писац *Пада* каже да је тобожњи договор изасланика дубровачког Сената с генералом Лористоном за предају града „апсурдна легенда“. Да ли је тај договор једна легенда, ми о томе овдје не мислимо расправљати, мада о тој легенди као да друкчије мисле два позната дубровачка писца нашијех дана.[2]) Али да је она баш тако апсурдна, као што је приказује г. Војновић, не бисмо хтјели устврдити. Сенат је, као што прича сам историк *Пада* (књ. I, стр. 164), био дознао од повјерљиве личности „да је у Паризу ријешена његова судбина“. Знао је, с друге стране,

---

[1]) Јонска острва, која припадаху Венецији, прећоше у француске руке ушљед мира у Кампоформију, 1797.

[2]) Стојановић у својој „Најновијој повјести Дубровника“. Дубровник, 1903. Стр. 195. — Вучетић у чланку „Укидање Дуб. Реп.“, у *Споменици* о паду Д. Р., стр. 98.

да кад би и умакао Французима, не би умакао Русима. Верзија о договору с Лористоном не изгледа нам дакле тако апсурдна, као што би хтио г. Војновић, нарочито ако узмемо у обзир агитаторски рад француског конзула у Дубровнику, Бријера, и изјаву већине Сената у прилог Француза. Ако је дакле договора било, тај је договор био прости „pis-aller“ немоћних а малодушних властодржаца, који не знађаху другога излаза. И, доиста, дубровачкој влади другог излаза није остајало; или, ако је другог излаза остајало, то је могла да буде једино оружана одбрана своје неутралности. Али за такову мушку одлуку дегенерисани дубровачки патрицијат не осјећаше у себи никакве побуде; он се радије покори закону „часовите нужде“ и положи све своје уздање (за будућност) у своју стару политику лавирања и искупљивања „за готове паре“.

Питање о оружаном отпору француској војсци поставио је себи, додуше, и писац *Пада;* али он налази да је примјер млетачке немужевности био захватио и владу дубровачку, те да (Књ. I, стр. 209) „одбрана града изгледаше атавистичким утилитарцима на малом дубровачком пријестолу као ствар далеко опаснија од „*безусловне предаје*“. Што му ми без икакве муке и тим лакше вјерујемо, уколико знамо да се олигархијско-аристократска влада не могаше ослонити на своје копавоске сељане, чији је оружани устанак мало година прије била угушила помоћу туђе (аустријске) војске. Иначе, како би се могло да објасни неоспорено пропуштање у опако утврђени град, као што онда бјеше Дубровник, малог одреда од 800 француских војника, без муниције и без артиљерије, изнурених од напорног марша, и којима су још с мора и с бока грозили заклети непријатељи Руси? По нашем мишљењу, оно што је Војновић на једном мјесту казао о више или мање савременој пропасти Млетака, Ђенове и папинске власти, вриједи потпуно и за Дубровник: сви ти мали организми не имађаху више вјере у своју дефензивну моћ, ни у своју мисију, и они су *a priori* признавали великом завојевачу право да одлучује о њиховој судбини. А он је то, као што знамо, безобзирце радио и са кудикамо већим народима и државама.

Задржали смо се нешто дуже на овој епизоди дубровачког пада, јер нам се чини е је кнез Војновић у овом дијелу свога причања највећма подлегао својим симпатијама за ону групу дубровачких олигарха, који су себе називали „Саламанкезима“ у антитези према „Сорбонезима“, тј. партизанима нових идеја и владавине француске. Међутим, ако се ми не варамо, држање тих људи задњијех дана Републичина живота није било тако свијетло, да би се могло без поговора бранити. Нарочито бисмо то казали за њихово држање кроз вријеме оне ваjне опсаде, у којој се злогласно прославише удружене чете руско-црногорске. У очи самог доласка генерала Молитора, ослободиоца вароши, *Госпари* из Сената навaљиваху на заповједника вароши, генерала Лористона, напастујући га да се преда, јер им руски адмирал Сењавин, који управљаше опсадном војском, бијаше запријетио да ће у противном случају узети варош на јуриш и оставити је на милост и немилост — Црногорцима. Тешко Дубровнику да је француски генерал тај малодушни савјет послушао! Питому варош и красне споменике њене хиљадугодишње уљудности била би постигла она иста судбина, која постиже дубровачку околицу, вандалски опустошену пљачком руско-црногорске солдатије.

Кудикамо одважнија и патриотскија била је акција дубровачке властеле на пољу дипломатском, у оном потајном закулисном раду што нам га Војновић потанко описује, и која је трајала све до чувеног Бечког Конгреса 1815 год., на којему је под благословом *Свете Алијанције* дубровачка неодвисност укопана за навијек.

Године 1813, након злосрећне Наполеонове руске војне, *Госпари* се најзад ријешише да силом изагнају са свога огњишта Французе, и том намјером подигоше *народни устанак*[1]) у којему опет видимо дубровачку властелу гдје се разилазе у дјеловању и у копачним тежњама. Том се приликом још једном разви републиканска застава Светога Влаха, али касни устанак, којему себично кумоваху енглески топови и лички гренадири аустријског генерала Ми-

[1]) У устанку 1813 год., док су властела и тежаци били за рестарацију Републике, буржоазија бијаше за Французе.

лутиновића, не постиже жељеног циља, нити се из њега ишчаури стара дубровачка слобода. Тој слободи, штавише, отпјева „вјечну памет“ тај исти генерал Милутиновић, који дана 28 јануара 1814 скиде с Орландова стуба бијелу заставу Св. Влаха и намјесто ње прибије аустријску црно-жуту са двоглавим орлом.

Многе, разноврсне, а понекад и веома драматске перипетије дуготрајне глуме која се на тај начин завршила, оцртао је др. Л. Војновић у своме двокњижном дјелу са много стилистичке гипкости, а овда онда и са много топлине и солидности у аргументацији. Угледајући се у мајсторе модерне француске и њемачке историографије, он је брижљиво прикупио и распоредио грађу, те нам пружио дјело у исто вријеме и привлачно озбиљно; дјело у коме је доба, које је писац проучавао, приказано, тако рећи, и са стране сликарске и са стране филозофске. Међу осталим главама његове књиге, заслужују особитог помена главе у којима се писац бави дубровачким патриотама који су се код страних дворова, за трајања француске окупације, заузимали за ускрсење мале дубровачке државе. Пошљедње странице свога дјела (Епилог) посветио је Војновић елегијском осврту на хиљадугодишњу културну прошлост Републике и на унутрашње врлине и васпитну моћ дубровачког патрицијата, доказујући топлим и елоквентним ријечима, како је наш двоимени народ у њему изгубио „искусна учитеља државне мудрости и уљудности“. Најзад, сјећајући се запуштености Дубровника под данашњом владавином „без народног обиљежја“, писац с пуним правом кори аустријску управу што није барем знала да очува интегралност старих дубровачких споменика. Он предлаже да се Кнежев Двор прогласи као народни споменик и у њему смјести историјски музеј:

„У тој дивној грађевини (Кнежевоме Двору), која је у Енглезима Фриману и Џексону нашла своје Рескине и коју је по несрећи модерна бирократија искварила и дјеломично лишила свога древнога чара, средиле би се и отвориле све велике успомене: Државни Архив са дипломатском салом, музеј дубровачкијех старина, по угледу гласовитога „Museo Correr“ у Млецима; споредно музеј природнијех наука и најзад велика муниципална књижница.

Поновили би се тавани, успоставила би се сједала Кнеза и Сената, насликали би се славни догађаји дубровачке историје, а у авлији, по галеријама и по дворницама низала би се, хрватским и српским длијетом израђена, попрсја великијех Дубровчана, Илије Сараке и Шишка Менчетића, Николе Гучетића и Франа Гундулића, Џива Гундулића и Марojице Кабоге, Николице Боне и Стијепа Градића, Џона Палмотића и Игњата Ђорђића, Марина Геталдија, Серафина Ђерве, Руђера Бошковића, Анселма Бандура, Миха Божовића и многијех другијех, да цјелокупноме нашему народу непрекидно говоре о нашој древној и перманентној вези са европском мисли. Овој колективној изјави поштовања нашега двоименога народа имале би се придружити и многе друге, као споменик борцима за независност (1813—1814), једна дубровачка историја коју би град Дубровник наградио, повраћај отетог нам „Collegium Ragusinum“, у коме би се држале лекције о историји и књижевности дубровачкој.“

„Ово би једна страна била дужности потомства. Је ли тако неостварљива градња некаквога хаџилука гдје би браћа непрекидно црпала нове силе у раду за препорођај српско-хрватскога народа? Јесмо ли ми заиста потпуно неспособни да, у границама пашијех сила, створимо нешто налик на „Galleria degli Uffizi“, на „Campidoglio“, на „Palazzo Ducale“? Класично тле сила је и моћ“— — — —

Сабирући уједно утиске што их је ова књига на нас оставила, ред нам је признати да је у њој веза између судбине мале јадранске републике и осталих свјетских догађаја Наполеонова доба, похватана са много умјешности и много мара за истином. Могло би се можда писцу приговорити што је и он, као некад пјесник Ламартин својим Жиронdистама, сувише нагињао својим „Саламанкезима“, и што у његову дјелу паралелно истицање и упоређивање дубровачких догађаја са великим догађајима којима је „Удесни човјек“ (l' Homme fatal) правац давао, не стоји у размјеру са ефективном важношћу ситног организма дубровачке државице;[1]) али су то мане које се једном

[1]) Република је бројила 50.000 душа и обухватала 450 □ миља површине.

Дубровчанину и уз то племићу и помалу пјеснику, не могу уписати у гријех. Што му се, напротив, може мање опростити, то је понекад неправилна синтакса и сувише регионална фразелогија, тако да читалац мора више пута да зажали што форма у овога писца није на висини садржине.

Издање Војновићева дјела је врло укусно, без штампарских грјешака и без облигатног у српским и хрватским књигама „errata-corrige“. Још је само жалити што јој и цијена није нижа, па да ова књига уђе и у шире кругове читалачке публике.

КЊИЖЕВНОСТ

ОЦЕНЕ

Crtice iz slavonske povijesti s osobitim obzirom na prošlost županija: Križevačke, Virovitičke, Požeške, Cisdravske, Baranjske, Vukovske i Srijemske te kr i sl. grada Osijeka u srednjem i novom vijeku. Napisao ih **Josip Bösendorfer**. Osijek 1910. Вел. 8⁰. стр. 1—482. Са 2 географске карте. Цена 12 К.

Историја старе и нове Славоније позната је врло слабо. Ми имамо само неколико монографија, које са већом или мањом критичношћу приказују прошлост појединих делова Славоније, или обрађују само извесне периоде и неке важније догађаје из те прошлости. Уз то, те монографије односе се махом на прошлост нове Славоније у данашњем њеном опсегу, а о старој-средњевековној Славонији написао је добру студију само професор Клаић: „Slavonija od X.—XIII. vijeka“ (Zagreb 1882). . . . Међутим, Мађари су се много више бавили проучавањем прошлости старе Славоније, рачунајући је у саставни део Угарске. А најбоља и најкритичнија дела јесу од Dr. Csanky-a: „Kőrösmegye a XV. században“ и „Magyarország történelmi földrajza a Hunyadok korában VII“; док дела Колера, Ђуриковића, Ортвајa и др. немају довољно критичке вредности. Ну, ни Чанкијева дела нису без извесних мана и недостатака; — новији резултати научног истраживања не само да су попунили него су и оборили нека његова тврђења. Зато ваља опрезан бити и онда, када се служи делима Чанкијевим. . . .

Проф. Др. Безендорфер при изради свога дела служио се понајвише Чанкијем, те скоро 2/3 овог опсежног дела његовога (од стр. 62—314) није ништа друго до прост ексцепат, или боље: слободан превод дотичних одломака из поменутих Чанкијевих дела, са неколико компилативних допуна из Смичикласова дела: „Двјестогодиш. Ослобођ. Славоније“, из Варадијева дела: „Baranya multja és jelenje. II“. и IV. књ. „Starina“, те из Павићевих чланака, о неким архиђаконатима, у „Glasniku biskup. bos. i srijem.“ за 1898. г. и из Клаићева чл.: „Crtica o vukov. županiji“ у „Vjes. zemalj. arkiva“. — Истина, проф. Безендорфер рекао је у предговору за Чанкија: „Ipak ga se na mnogim mjestima ne držimo, a u topografiji ga i ispravljamo“; па је збиља то и учинио са оним местима

на којима се истиче очито мађарско стајалиште Чанкијево. Али је иначе врло површно поступао, те су остале неисправљене многе погрешке Чанкијеве и непопуњене многе празнине у његовим делима; иако су многи нови научни резултати већ поодавно публиковани и многа нова „Monumenta“ издана, за које Чанки није могао, али је проф. Безендорфер могао и требао знати. Примера ради, ја ћу овде истаћи само неке погрешке и празнине, које сам на први мах опазио:

Тај одељак у књизи проф. Безендорфера носи бр. VI. и наслов: „*Donja* (!) Slavonija u srednjem vijeku“ (p. 62). — Већ сам наслов није исправан, јер се у том одељку говори не само о „Доњој“ Славонији — источно од Илове, него и о „Горњој“ Славонији — западно од Илове. Код спахилукā у Горњој Славонији: Раковец, Калник, Брезовица, Богачево, Каменград-Катровница и Ђурђевац (p. 68, 69, 72—3), које је поседовала *Катарина* удовица бана *Улриха Цељског*, ваљало је истаћи, да је она била ћерка српског деспота Ђурђа Бранковића-Смедеревца, а у народу нашем, у селима Осјеку и Војаковцу под Калником и данас постоји предање, да је у старом граду господовала једна ћерка српскога деспота. Брат Катаринин није био *Иван* (p. 69), него слепи деспот Стеван. Каштел *Ословац* (p. 71.) лежао је где данас лежи село Царев Дар, које се до друге половине XIX. в. називало Ословица. Својих имена стидела су се и два друга оближња села: Батињани и Кукавице, те су већ почетком XIX. века променули име првом у Војаковац, а другом у Соколовац. *Тополовац* (p. 74) био је утврђен град још и у почетку XVII. в. У једном рукоп. србуљ. Четворојеванђељу у Гор. Средицама пише, да је писано 1622. г. на реци Великој близу „града“ Тополовца. *Ровиште* (p. 74) при доласку Срба у те крајеве, крајем XVI. в. поново је утврђивано за обрану против Турака; а *Бешеновац — св. Бенедикт* (p. 74) лежао је по свој прилици на месту или у близини данашње шуме Беденичка, југоисточно од Ровишта, између села Предавача и Хрговљана. Каштел *Свибовац* (p. 75) лежао је под „Паљевинама“ у селу Нарти, на острву у реци Чесми, где му се и данас остаци виде. На месту старог града *Обровнице* (p. 76) и данас постоји село Обровница у парохији Пављанској. Река се не зове „Чазма“, него Чесма (p. 76 и др.) *Међурача*, или боље Међуречје, као и *Беловар* (p. 76), беше прост војнички чардак према Турцима и крајем XVII. в., па је Беловар то остао све до полов. XVIII. в., кад је уређен за центар Генер. Вараждинског и почео се као град насељавати и развијати. Град *Мушиња* (p. 77) лежао је по свој прилици, где је данас село Ласовац, између Северина и Беденика. *Средна* (p. 80) није нестала; то је данашње село Средска, које се још и у XVIII. в. називало Средена. *Бијелу-Стену* (p. 84) добио је деспот српски Змај Огњени-Вук, заједно са Татушевином и 100 села, после победе над чешким краљем Пођебрадом 1469., а не 1476 г. Сва та добра оставио је Вук својој супрузи Варвари, ћерци Сигис. Франкопана (3. V. 1482.), која се после његове смрти (1485.) удала за бана Фрању Бери-

славића. Она је добила од краља и деспотов дворац у Комоговини. *Пакрац* (р. 86) је крајем XV. в. у рукама световних губернатора, а од Тахија добио га је отац Николе Зрињскога и 1536. сматра се као добро Зрињских. *Добра-Кућа* (р. 87) беше држав. добро; од 1358—1470. господари су Нелепићи; 1470. Сесветачки, 1476. Ернушти, а најпосле од 1486. Секељи. Али 1550. г. није могао бити ни у рукама Секеља, јер су га Турци коначно освојили и попалили 1542 г. Извори за тај спахилук налазе се не само у арх. гроф. Понграц, него и у пешт. држ. и кермендском архиву. Павлински ман. *св. Ане* (р. 87) подигао је Б. Нелепић са сином Ладиславом. На рушевинама тога манастира подигнут је правосл. ман. св. Ана, који је данас филиј. црква ман. Пакре. *Ораховица* (р. 93) припадала је под крај XV. в. Ловри Илочком, па ју је од њега за краља Владислава освојио 1494. г. српски деспот Ђорђе (потоњи владика Максим). *Слобоштина* (р. 151—2) припадала је породици Бериславића, те је бан Фрања Бериславић 1515. г. из тога места писао два писма краљу, кад је кўпио војску за обрану Јајца од Турака. После смрти Фрањине уступио је краљ то добро 1526. г. Петру Кеглевићу. Град *Кореж* (р. 158 и 164) добио је 29./VI. 1476. српски војвода Дмитар Јакшић, јер је Никола Чупор власник тога града погинуо те год. у боју против Пољака, против којих се и Јакшић борио и победио их. *Беркасово* (р. 159 и 162) добио је деспот Вук већ 1474. г., а не 1480; а после смрти Вукове дао је краљ Матија тај град деспотима српским Ђорђу и Јовану у залог за 12.000 дуката, којих никада није вратио. *Борово* и *Вуковар* (р. 162, 168) отео је од Турака (1527.) и добио од краља деспот Ст. Бериславић. *Моровић* (р. 166) је после 1503 имао Ст. Штиљановић, који је већ 1515. г. у Београду погинуо, те није могао 1543. два месеца бранити Валпово (р. 320); то је могао бити Стеван, син послед. срем. војводе Рајка (Радосл. Челника). *Небојац* (р. 212) је од 1529. у рукама војводе Рајка. *Сланкамен* (р. 232) добива прво Вук, а 1486. заједно са *Купиновом* (р. 234) деспоти Ђорђе и Јован. После 1502. држи Купиново удовица Јованова Јелена, која се удаде за славон. властел. Јов. Бериславића, те он и његов син Стеван постају деспоти српски у Купинову, док га Турци не освојише; а у Сланкамену је војвода Штиљановић до своје смрти. Замак *Кувало* (р. 246) могао је бити на Кувалову код Карловаца. *Митровицу* с једним делом *Крушедола* добио је 1529. од краља војвода Рајко са сином Стеваном. *Земун* је и 1521. тврд деспот. град, а животом својим јуначки га бранише тада браћа Скоблићи. *Possessio Feyerremethe et Remethe* (р. 248) беше на месту наших манастира Вел. и М. Ремете; а *Vyoduer* у чазм. архиђак. (р. 260) јесте данашњи Володер у Мославини. . . .

Осим побројаних погрешака и недостатака има у истом одељку и других, али их не могу овде рећати због оскудице у простору. — Напоменућу само, да се кн. проф. Безендорфера дели на *осам глава*, које су скоро искључиво ексцерпти из појединих монографија, што и сам писац донекле признаје, те је у њима врло мало вла-

ститог опажања и проучавања пишчева. Ни концепцијом, ни композицијом, а у првих шест глава ни садржајем, није наука овим делом ништа добила. Највредније је у овој књизи оно, што је писац изнео у VII-ој гл. под насловом: „*Ново уређење жуп. виро-витичке*“; јер је то већим делом нови материјал, до кога је писац дошао марљивим проучавањем изворних списа жупаниј. архива у Осеку. Ту има драгоцених података за култур. историју Славоније, па је управо штета, што писац није у детаљима обрадио многа интересантна питања, којих се само дотакао, као што су: жуп. суд, прогањање и спаљив. вештица, кметство и т. д. Тиме би учинио науци много већу корист, него ексцерповањем разних монографија и сређивањем тих ексцерпата у једну доста волуминозну књигу, без довољне критичке вредности.

На неколико места приметио сам и неконзеквентност пишчеву. — Тако на стр. 164 рече, да је последњи Короћ „*pao u borbi s Turcima*“; а на стр. 307., да је исти због женидбе изгубио све имање, те је то: „*na nj tako djelovalo, da je doskora umro*“. Или на стр. 288, где скроз погрешно тврди, да је: „kaloč. nadbiskupija *izgubila sva svoja posjedovanja u Srijemu,* ustupivši ih 1229. obnovlj. srijem. bisk.“; а за тим на истој и следећој стр. сам наводи нека места у Срему, која су и све до XVI. в. припадала калоч. надбискупији. Седиште обновљ. Срем. биск. није било у Илоку (p. 328), него у Баноштру. Навод на стр. 315., да је и 1400 била провала Турака у Славонију, не потврђује то, него на против из њега се јасно види, да је та провала пар година раније била, а по свој прилици после Никопољске битке (1396). На стр. 329. назвао је све православне у Славонији Србима, док их иначе свуда само Власима назива (p. 321, 322, 337, 340 и др.) иако сам каже, да се у проток. жуп. скупштина правосл. само Рацима и Илирима називају (p. 349, 351 и 379), те приводи како је грофу Ивановићу 1688. г. поверена врхов. управа над „Slovinci, Srbi (Raci) i Hrvati“ у Славонији и како је Дубровчанин Туберо Цревић већ у XVI. в. рекао, да Срби (Rasciani) са Славонцима станују између Саве и Драве (p. 67), на то потврђује и геогр. карта из тога века, коју је приложио, јер преко целе садашње Славоније пише „Rascia“, а за народ се вели: „Ratzen“. Међутим католике у Славонији нигде не назива Шокцима, него редовно Хрватима . . . .

Одговарало би истор. истини, да је поред Хрвата споменуо и Србе у четама генерала Леслија (p. 335, 336) и пуковника Кибе (p. 346), јер су Срби, баш у тим четама великим бројем заступани били и раме уз раме борили се славно са браћом Хрватима. (Theat. Europ. XIV., p. 247, 434, и др.*) Није тачна ни тврдња, да су аутохтони становници у данашњој Славонији „*govorili listom kajkavski*“, па да се штокавско наречје тек са доласком босанских ага и спахија „увлачило“ (p. 321); јер наводом, да се у народ. говору око Пожеге,

*) Шта више, пуковник Киба назива се „*Raitzen* Obrister“ (Theat. Europ. XIV. p. 438), јер су великом већином Срби у његовој пуковнији били.

у Посавини и Доњој Подравини још и данас сачувао акценат кајкавски а донекле и тип — не може се апсолутно ништа доказати, пошто се зна да су баш у те крајеве, после ослобођења Славоније од Турака, досељени многи кајкавци из Хрватске, а тешко да неки нису, као робови, већ и од Турака доведени тамо. . . . На стр. 409, у тач. 2., погрешно је истакао, да се вел. десетак имао давати „бискупима“, јер се по Урбару од 1737. он одређује спахијама у опће, а под тач. 3. забрањује се мали десетак не само спахијама него и бискупима, који су на њега полагали извесна стара права. На стр. 355 пише Метојач м. Метохијац и не зна, да он и Митровић нису били митрополити, него само администтр. митрополије; а међу митрополитима не спомиње Софр. Подгоричанина. Не спомиње ни српске спахије у Славонији XVIII. в., међу осталим спахијама, и ако је поуздано да су у пол. тога века четири спахије, осим митрополита, били правосл. Срби, Чарнојевић, Јакшић и Петар и Павле Михаљевић, а један баш тада примио је рим. закон поруч. Јован Михаљевић-Ораховички само да се може као спахија одржати, јер су држав. закони у Хрватској па отуд и у Славонији, само римокат. допуштали имати спахилке и вршити јавне службе. Нетачна је и тврдња пишчева, да је правосл. епископија у Пакрацу (р. 417) установљена 1721. (м. 1704.), у Карловцима 1737. (м. 1708. resp. 1718.) и у Плашком 1755. (м. 1694. resp. 1722); а српска црква у Осеку да је подигнута 1719. (м. 1707).

Напоменућу још, да ни „Казало“ (Индекс) није тачно. — Тако н. пр. код имена Бакић Павле, за кога се ни у тексту, као ни за Штиљановића, некаже да је био Србин и српски војвода, наводи се стр. 317. и 371., док се он фактички спомиње само на првој стр. и на 319. Бакић Петар, бискуп ђаковач. спомиње се у Индексу само на стр. 170 и 352, док се у тексту спомиње и на стр. 371 и 419. Речи: Rac, Rasciani (Rätzen) нема у Индексу, и ако се у тексту спомиње на стр. 338, 349, 351, 365 и 379. Код речи „Власи“ није казано, да је то идентично са Срби и т. д. и т. д. А ваља ми приметити, да би цена од 12 K за овакову књигу била велика и онда, да је сва израђена строго научно и по изворима из прве руке.

Рад. М. Грујић.

ПРИКАЗИ

а) Белетристика

Canti jugoslavi — versione di Giovanni Kušar dal serbo — croato — sloveno — bulgaro. Volume I. con prefazione — Jovanović, Preradović, Prešern, Ivanov, Šenoa, Radičević, Hranilović, Gregorčić, Jović, Kette, Jorgovanić, Popović, Vraz, Kačanski, Supančić, Stojkov, Kovačević, Dragić.

Налазећи се године 1889 у Задру, где сам се тада спремао да положим испит зрелости, на талијанској гимназији, упознао сам

младог хрватскога књижевника и публицисту Ивана Кушара, који се баш тада враћао са свога дугога путовања по Балкану. За вријеме српско-бугарскога рата био је извјеститељ загребачког „Обзора“ из Софије, док се, по свршеном рату, као и сви наши књижевници и политичари, потуцао од немила до недрага, „рад комада хљеба бјелога“, радећи, пишући, прибирајући грађу за своје књижевно дјело, преводећи за талијанске листове наше најбоље пјеснике и извјешћујући и наше и страно а особито талијанско новинарство о нашим приликама. Између голобрадог ђака који је „у вечери зимски' — читао много и грчки и римски“ и младога хрватскога боемјена развила се брзо тајна душевна симпатија коју заједнички идсали у младим, невиним годинама оснажују, а пјесма тако дивно гоји, и ми се, скоро сваке вечери, састајасмо, на чашу разговора, да читамо и да претресамо наше најбоље и најновије производе и да се предајемо оним маштама и сањаријама које се тако негују у оним годинама!

Из истога доба потичу многи Кушареви преводи, садржани у овој збирци, разбацани по разним талијанским часописима и новинама, а особито у подлисцима „Diritto croato“ и скоро сасвим пренебрегнути и од српско-хрватске и од талијанске читалачке публике.

Положивши испит зрелости и оставив Задар, изгубио сам из вида и младога хрватскога књижевника који, канда, бијаше отишао у Италију. Ја сам кренуо у Беч и наши се пути сасвим разиђоше, док ме, прије неколико дана — послије пуних двадесет година не обрадова у излогу једне књижаре горе исписана збирка, у веома укусном издању. Можете замислити, како сам се изненадио и колико сам јој се обрадовао, па ме ево вољна, да је прикажем „Летописовим“ читаоцима.

Књига је подијељена у два дијела: у дуги и обширни предговор читаоцу и у преводе. Првоме дијелу писац је згодно надодао кратке биографије разних списатеља, или, још боље књижевне медаљоне, веома подесне за стране читаоце. Увод опомиње много на Вогиеов „Roman russe“ у коме француски књижевник увађа и приказује својим западним земљацима горостасне кораке рускога модернога духа. На жалост, бар до сада, изгледа да ова Кушарева књига неће имати онога одјека и онога успјеха који је постигла Вогиеова студија, поплавивши у кратко вријеме западну Европу руским романима. У првим страницама увода преваћач се тужи на немарност талијанског читалачког свијета за јужнословенске душевне производе и увјерава нас, заједно са Тенком, да се још данданас талијански књижевни интерес о српско-хрватским стварима свађа на некадашње књижевне вијести о дубровачкој литератури, сакупљене од Фортиса и Апендиниа! Имена Томазеа, Канту-а, Пелегрини-а, Караре, Меде Пуцића, Дал' Онгара, Киудине, Касандрића, Губернатиса, а поврх свега Канини-а и Тиамполи-а, получише веома мало. Не треба пак уопће заборавити, да су стихови у Италији лоше среће! — Затијем преваћач прелази на излагање потешкоћа преваћања у стиховима са српско-хрватскога на тали-

*

јански језик и спомиње, како се чак ни Томазео није усудио да преведе у стиховима српске народне пјесме (оно исто што ми можемо казати за Дантеа!) на каже, како је у своју збирку сакупио и сабрао не најљепше јужно-словенске производе, него оне које су му дошле до руке. Гдје је могао оставио је исти стих, као у оригиналу, док га је промијенио гдје је требало.

Послије тога господин Кушар прелази на летимично, али јасно и бистро излагање јужнославенских литература почимљући са Св. Ћирилом и Методом и са Бугарима. Све од златнога доба, па до најновијега препорода збијено је у мало страница, али ипак довољно, да се странац оријентира и нађе.

За бугарском долази словеначке литература почимљујући са фрајзиншким уломцима. Лијепо је и заносно писана ноћ која влада до XVI-ог столећа, док су још љепше странице, посвећене реформацији и Трубару. Затим је приказана језуитска надмоћ и још црња ноћ која ради тога настаје, до новога препорода, са Водником. Копитару и Миклошићу посвећене су особите заносне хвале. Опширнији преглед захвата српска-хрватска литература. Купар је дијели у четири главна доба: од IX-ог до XII-ог стољећа, од XII-ог до краја XV-ог, од XVI-ог до XIX-ог, и то управ до године 1835, а од 1835 до данашњег дана. Мени се чини, да за талијанске школе и ђаке који уче српско-хрватску литературу нема бољег и језгровитијег прегледа. Спаситељ, помоћу Пипина, веома згодно прелази са опадања српске литературе на штампарије у Млецима, у Црној гори и у Херцеговини, па обраћа особиту пажњу значају народне пјесме која, каже, да је силно утјецала на златно доба далматинско дубровачке књиге. За овијем је уметнут веома кратак преглед књижевности у Хрватској, за којом опет говори на дуго и на широко о дубровачкој литератури, а особито о упливу талијанскога духа, талијанске књиге, талијанских узора и талијанских учитеља. Долазе редом сви дубровачки, а и далматински списатељи, док је посебни чланак посвећен XVII-ом вијеку.

С тога Кушар прелази на народну пјесму и говори о Андрији Качићу Миошићу и о његовом „Разговору угодном народа словинскога“, о тој пјесмарици која дуго времена бијаше сматрана као народна библија, па захваћа Доситија Обрадовића и Вука Стефановића Караџића. Затим прегледно спомиње велике и мале, непропуштајући значајни покрет у Новом-Саду, Матицу Српску и „Летопис“. Надовезује Црну гору, Славонију, Хрватску, Далмацију, па уплиће згодно кратко француско господство у Далмацији и његове благотворне последице. Истиче душевну еманципацију испод вјерског и клерикалног јарма и узоре са сјевера којима стоји на челу Јан Колар. Захваћа годину 1830, Јосипа Кушевића, и грофа Јанка Драшковића, па приказује Загреб као средиште, са Људевитом Гајем на челу, ријеђајући редом све Илирце. Отуда прелази у Босну, и у Далмацију, спомињујући, колико ове судјеловаше илирском покрету. У једној биљешци приказује политичне згоде 48-е године и свршетак илиризма, за којим долази код Хрвата

хрватско, а код Срба српско народно начело које списатељ упоредо прати, незаборављајући оснивање Југословенске Академије, бискупа и добротвора Стросмајера и два свјетска мисаона дива: Фрању Рачкога и Ватрослава Јагића. За њима упоредо ниже развој најмодерније српске и хрватске књижевности, не пропуштајући ни покрајне, ни разне раднике на разним пољима. Списатељ завршава овај лијепи и корисни предговор, споминући српско и хрватско интересовање, учење и превађање талијанске литературе и талијанских ремек-дијела, те назријевајући у недалекој будућности уже и ближе везе између Италије и јужнословенских земаља, потиче Талијане на љубав и на проучавање српског и хрватског језика и литературе.

За овијем предговором, као што већ рекох, долазе књижевни медаљони, које бих ја најволио препоручити талијанској младежи која се упућује у српско-хрватску литературу, као ручну књигу. На челу им стоји Змај-Јован Јовановић, па Петар Прерадовић, па Фрањо Прешерн, па Бранко Радичевић, па Август Шеноа, па Карло Кетс и Симеун Грегорчић. Остале је преводилац оставио за настајућу свеску.

Трећи дио — половица читаве књиге — запремају преводи. Кушар почимље са Храниловићевом „Зимом“. На први поглед упада одмах у очи, да се је преводилац дуго и дуго бавио са талијанским класичним пјесницима, а још више са талијанском романтиком XIX-ог вијека. Звуци и градња стихова хипермодерних талијанских Тиртеја одјекују ријетко у овој збирци. Читалац ће занаго у овим преводима тражити оне форме које голицају ухо у Д' Анунцијевој поезији. Приговор једног мог познаника, да су ове пјесме застареле, мени се чини, да није оправдан, шта више, мени изгледа, да је преводилац погодио дух својих пјесника, задржавајући и њихову романтичну форму, и њихов оригинални стих и прилагођујући их више облику једнога Манзонија, него ли Кардучи-а. Смијешно би, мислим, било, кад би Прерадовићева „Браћа“ била преведена у Д' Анунцијевом жанру.

Друго мјесто држи „Испод прозора“ од Прешерна, лијепа пјесмица, пуна сентименталне чежње. За њом је „Хајдук“ Бранка Радичевића који можда ритмом и стихом умара ухо, али се одликује вјерношћу превода. Иванова „Нина-нана“ са бугарскога одликује се и у талијанском оном дјечјом каденцом ради које нам се толико допадају дјечје пјесме Змај-Јована Јовановића. Радичевићев „Кад млидијах умријети“ чини ми се, да заостаје за оригиналом. Не због тога, можда, што Кушар није био способан да га преведе, него, или што је промијенио стих, или што се нама Србима чини, да није могуће препјевати тај јединствени поклич живота на заходу. Прерадовићева „Зора пуца“ вјерно је препјевана, ако се можда одвећ размаженом талијанском уху не чине

досадни и они униформни стихови и Прерадовићеве жеље оног јединствено националистичнога времена. Јовићева „Сјећаш ли се оног сата“ прави можда на талијанског читаоца онај исти упечатак, као и на нашега — пјесма је обична и можда одвећ поновљена!*) Јовановићев „Селим-бег“ изгледа ми барем, да није достигао Јовановићеве пластичности и, да тако кажем источњачке безбрижности. Прерадовићева „Браћа“ — као што рекох — имају одвећ романтични тип; у осталом, ако изузмемо знамениту политичну тенденцију, не треба заборавити, да и код нас има људи који не сматрају тај дијалог пјесничким узором!

Особита пажња обраћена је знаменитој Шеноиној „Кугиној кући“. Осим гдјекоје ситнице, осим појединих стихова, мени се чини, да је Кушар овдје особито показао сву вјештину свога преводилачког талента. У мало којој пјесми промјена и скокови и стиха и срокова тако су обилни, као у овој балади. Ономатопеја је такођер у преводу успјела. Не варам се, ако устврдим, да је писац овим преводом показао Талијанима збиља нешто оригинално, нешто sui generis, ради чега ће му бити захвални и не предусретати неком неоправданом предрасудом све словенске ствари. Змај-Јованова „Три хајдука“ не вјерујем, да су потпуно достигла оригинал, али, није кудкамо, она су лијепа. Изгледа уопће, да хајдучко име и хајдучко питање занимају особито нашега преводиоца, а мислим, оправдано, јер је за Талијанце хајдучки тип и оригиналан и интересантан. — Прерадовићево „Мируј, мируј, срце моје“ умара можда одвећ, ради једноставности стиха и прилично монотоног рефрена. Јовановићева „Видиш ону звијезду горе“ згодно је изабрана и уврштена у ову збирку, да и Талијанци поближе познаду његову пјесничку физијогномију. Круна Кушаревих превода, чини ми се, да стоји на Стојковљевој „Мртвачкој балади.“ Овдје је у свем свом сјају приказана неодољива бујност модерне бугарске лирике. Оригинална и маркантна Стојковљева личност вјерно је приказана и талијански читалац не само у Кушаревој форми, него и у Стојковљевој идеји наћи ће збиља нешто карактеристично, нешто егзотично. Не знам, да ли је ова балада преведена на српски језик?

Сјећам се како сам је у мојој младости гутао и у рукописном преводу амо тамо разносио и показивао. Сјећам се такођер, како сам је једном врсном талијанском пјеснику показао кога је на први мах одмах освојила. Путујући с њим заједно, морао сам му је на броду преписати. Он није могао просто вјеровати, да Бугари имају тако лијепих пјесничких производа. Овим је преводом Кушар збиља задужио Бугаре и унио у своју збирку најљепши цвијет са словенског југа.

Изнио сам овдје главне преведене пјесме, по којима ће читалац моћи да створи суд и о другим које овдје не спомињем.

---

*) Ту је песму певао *Васа Николић*, који је имао бујну младост, много страдао и пре неколико година у Новом Саду умро.

Прим. Ур.

Кад надодам, да су при крају књиге утурене биљешке за непознатије ријечи и појмове, мислим, да сам свршио овај приказ. Нијесам се држао критичне методе коју остављам талијанском читаоцу, већ сам једино хтјео, да и српском свијету прикажем ову књигу и да је прецоручим, особито пак онима који са талијанског уче српски језик. Најмање пак што са српске стране могу да учиним, чини ми се, да је, да довикнем хрватском публицисти: Братска ти хвала!

Д. Ђ. Омчикус.

Саво П. Вулетић. **Наши Људи**. Цетиње, 1910. Књ. пр. државна штампарија. Цијена 1 перпер (динар, круна).

У 266. св. Летописа оцењујући Боре Станковића „Нечисту крв“ дао сам летимичан преглед наше савремене етнографске и реалистичне приповетке, те том приликом рекох да је Црна Гора највише заостала данас и да би тек требала да пошаље свога ирца на ово поље. На то ми ових дана са две стране — из уредништва Летописа и од писца — стиже горња књига, тек што је изашла из штампе. Ја се радујем њеној појави и захвалан сам писцу јој за два пријатна вечера, што сам их уз његову књигу провео и проширио њоме своје познанство и поглед, те радо утврђујем да је писац добро пошао стопама Петра Кочића и Боре Станковића и у њихову правцу приказао нам Зеђане из новоослобођеног краја Црне Горе. Но да ли ће писац бити изабрани ирој тога краја, тек идемо да видимо, али признати се може да даје за то у многом погледу оправдане наде.

У тој му књизи имамо 6 приповедака: „На граници“, „Живкова исповијест“, „Све за образ“, „Кад оно Портартур паде“, „Једног јутра“ и „У првину“. Прве три и пета јесу озбиљне карактеристике јуначких типова црногорских, а 4. и 6. су хумористично-тенденциозне приче у духу Кочићевих те врсте, 5. пак подсећа и на Матавуљеву „Снагу без очију“. Све су оне угледале свега још раније: 1905. 1. и 6. у „Бранкову Колу“, а 2. у „Делу“; 1908. 5. и 1909. 4. у „Босанској Вили“, а 1910. 3. опет у „Бранкову Колу“, но тек сад укупно штампане дају нам прилике, да изречемо о писцу им општи утисак. По њима нам се писац истиче као оштровид посматрач нарочито људских карактерних црта и располаже већином и изразом, да уочене црте добро испољи. Као добар ученик новије школе добро је учинио, што се послужио говором свога краја, те тиме послужио и богаћењу нашега књижевнога језика. Мање је у њега снаге за пластичан приказ околине и природних слика, а најмање је снажнога лиризма Кочићева, те нам тако излази у озбиљним причама ближи Станковићу него Кочићу. Најслабија му је још уметничка форма, нарочито склоп, што се најбоље види у прве две приче, где се служи намештеним оквиром личнога доживљаја тако, да у њему пушта своје намернике, да причају, али опет тако, да се у стилу не може да разликује његов прости намерник од писца, јер се служи вишим, не увек доличним стилом. То највише квари илузију у „Живковој исповести“, где и у стилу и у

склопу има доста неприродности, н. пр. када у ходу успут заподене говор са Живком, па кад се овај расприча и да би се распричао, шаље свога пратиоца Мићу (слугу — 27. стр.) напред кући, затим, да би се причање довршило, заседа са Живком на траву украј села, (35. стр.), али причи још никако краја, те је прекидају, и он одлази с Мићом (? — 44. стр.) кући, а затим излази на ноћиште на тор Живку, да би се прича докрајчила. — Више је успео приказ непосредног доживљаја у „Једног јутра“, а најбоља је прича „Све за образ“ — и по склопу непосредног причања и по снажности и изразитости карактера, где је згодно употребљена и противност између колебљивости са јачег осећања за моралност чина, услед школовања, према суровој одлучности старинским начином васпитања дубоко укорењеног осећања породичне дужности осветити се за крв у карактерима нејаког Грујице и силног јунака Крцуна.

Тај недостатак уметничког склопа најмање се осећа, наравно, у хумористичним и тенденциозним причама, где нас погођено цртање наивности неуких људи и опачине појединих лица носи са собом и изазива без усиљености час пријатан осмејак час одобравање добро одмереној песничкој правди.

Уопће дело се препоручује сваком српском читаоцу, који је већ свикао на уживање у посматрању „наших људи“, као што писац згодно одређује у натпису свога дела, да нам њима прошири поље тога уживања у етнографском смислу, а ко није још томе свикао, нека би уграбио прилику, да се на лакој и занимљивој лектири привикне на српску духовну храну.

Ј. Ж.

б) Историја књижевности.

Яблонскій В., *Пахомій Сербъ и его агіографическія писанія.* Біографическій и библіографическій-литературный очеркъ. С-Пб. 1908. 8°. с. XVI + 313 + CXIV.

Сваки суд, који се створи о писцу или историјској личности без обзира на мишљење савременика о раду тога човека, него само према нашем данашњем схватању важности његова рада, нетачан је. Колико се год по себи разуме, да се мора познавати доба рада једне историјске личности, да се њен рад према томе добу може истинито оценити, толико се против тога греши и рђавим мерилом мери. Тако се и долази до сасвим противних судова о појединим личностима, — судова савременика и судова наших, који су један другом противни. Ретко се пак налази човек, спреман узети на се и неоправдано пребацивање, да је обичан медиокритет, те испитати прво рад историјске личности, затим околину у којој је та личност радила и њезине потребе и тек онда различите судове о њој, те на основу таке озбиљне студије дати ново мишљење, које често иде, сада омраженом, златном средином. — Тога се је немилога, али кориснога посла латио у овој студији свештеник В. Јаблонски, проучио је целу руску агиографску литературу и покупио све радове чувеног а старим Русима јако милога Пахомија Србина или

Логотети, одредио је различите редакције, избројио све рукописе и разделио их на распрострањене и слабије познате, мислећи тиме створити само поуздану подлогу за дефинитивно проучавање целог рада Пахомијева.

Г. писац у предговору (с. XIII—XVI) упозорава читаоце, да се ограничио само на агиографске радове Србинове, јер је он баш њима међу савременицима и у Старој Русији велику славу стекао. И у том специјалном послу, признаје скромни писац, уздржавао се је од генерализања и карактеристика (с. XV.) које је он оставио каснијим радницима, који ће проучити цео рад Пахомијев, јер н. пр. данашњи историк не може бити задовољан с критиком Пахомија као историка у иначе доброј књизи: В. О. Ключевскій, Древнерусскія житія святыхъ какъ историческій источникъ. М. 1871.

У уводу (с. 1. и д.) исписане су туђе карактеристике Пахомија, које су једна другој сасвим противне и нису кадре изазвати у читаоцу складну слику, него велику збрку; ту су, наиме, и похвале и куђења претерана, јер није тако славан писац био Пахомије, као што га је Стара Русија ценила, а нису опет за таку осуду његова дела, — као што их суде неки модернији писци, — која су била најмилија лектира старим Русима.

Из прве главе (с. 11. и д.) исписујемо само нову тврдњу г. Јаблонскога, да је Пахомије стигао раније у Русију, него што се обично мислило, наиме, још за новгородског архијепископа Јефтимија (1429.—1438.), јер из 1438. г. имамо већ сигуран доказ, да је он био у Новгороду. А. Собољевски се не слаже, у свом приказу ове књиге, с г. писцем, да је Пахомије дошао одмах у Новгород, него мисли, да је он дошао прво у Москву. Исто тако мисли он, да није сасвим побијена тврдња Шевирева, да је Пахомије био Бугарин, а не Србин. (Ж. М. Н. П. 1909. јулиј с. 420. и и.). Пахомије се пак писао свуда као Србин и није био он једини, који је иза српске пропасти оставио своју земљу и отишао у Русију, где је образованост за татарског ропства била сасвим пропала, и био тамо врло лепо примљен. Много их је таких било, и тако се поновним процватом српске књижевности под Стефаном Високим и користила више Русија, него српске земље. Зато је иза пада Цариграда и Смедерева и настало у Русији мишљење, — које је можда Пахомије проносио —, да је сада Русија бранич православља, а Москва трећи Рим. Кад се тако руски народ осетио поносан иза битке на Куликову Пољу, кад су се у Русији почели дизати силни манастири у слабо насељеним крајевима и пунити се монасима жељним знања, тада је баш дошао Пахомије, вешт лепој речи и добром распореду књига, а у оцењивању укуса својих савременика особито практичан, дошао им је, да тежње њихове речима тумачи и вештачки у књиге слаже. У Русији су његову способност за писање о светитељима брзо осетили и звали га на све стране, наручивали код њега житија и службе, славом га и благом обасипали, — јер ником никада није мала радост, наћи тумача најмилијих жеља, а најмилије жеље тадањих Руса знао је Пахо-

мије погодити и испунити. Знао им је писати житија руских светитеља, који су били велики подвижници, Богу мили и зато чудом славни, достојни, да се на њихов живот, који је Пахомије израдио по монашком идеалу, свако угледа и мучно стече вечно блаженство. У том је послу провео велики ретор готово педесет година у Русији, јер је још 1484. г. био у животу, и сигурно је умро остарији, него што г. писац мисли, јер се до логотетске части у српским земљама није могло доћи још у тридесетој години.

Сва агиографска дела Србинова поделио је г. Јаблонски (с. 20 и д.) на житија, похвале, сказанија и службе. У свима тима радовима Пахомија врло је мало оригиналних; он је обично прерађивао ранија дела, метафразирао, стилски их улепшавао. У том је послу он из ранијих списа често брисао историјске догађаје и замењивао их моралним поукама и размишљањима. Уништавао је индивидуалне црте светитеља и замењивао их шаблонским местима из ранијих монашких житија, да тако своје светитеље што више приближи монашком идеалу. Код њега н. пр. нема велике разлике између житија и канона; он прави од старог житија често панегирик. Сигурно је тако прерадио и написао десет житија сачуваних у осамнаест до деветнаест редакција, четири похвале, четири сказанија у пет редакција и четрнаест служби с двадесет једним каоном (с. 219.). — Осим ових дела још се осамнаест (с. 198. и д.) обично њему приписују, али он их није написао, него их је или само преписао, или су израђена од ког писца, који се на њега сасвим угледао. У тих осамнаест сумњивих дела нису: Сказаніе о князехъ владимірскихъ, Степенная книга древней редакціи, Хронографъ и Общерусскій лѣтописный сводъ, за које неки писци тврде, да су од Пахомија, али г. писац се не упушта ни у доказивање, ни у побијање те тврдње, јер се ограничио само на агиографска дела Србинова (с. 217.)

Без сумње је у целој књизи најважнија с великим трудом састављена четврта глава: Характеристика литературной дѣятельности Пахомія Серба (с. 218. и д.), која би још боље испала и од веће вредности била. да је г. писац још више поређивао Пахомијеве радове с радовима старијих агиографа. Он је ту морао употребити студије о легендама, које би му помогле сасвим оделити позајмице Србинове од самостална му рада. Тога је пак било код Пахомија врло мало; он сам ено у предговору житију митрополита Алексија вели: „и ѿ о цвѣтци събравше ѿ многыхъ въ єдино. . . ., слово оустремихъ к' повѣсти“ (с. 285.). Тако би само његова радња нама Србима у проучавању наших житија била још од веће користи, него што је овако. На тај би се начин могао и јасније одредити утецај Пахомија на касније агиографе, за који само знамо, да је био снажан и да је његов начин рада постао пример за савременике и каснија поколења. Пахомијеве редакције ранијих житија сасвим су их потиснуле и једва се нађе који рукопис житија, што га нам је он прерадио, а његових је обично много. Он је био мио противницима, задовољавао их и служио им као да су прија-

тељи — као да Москва није сатрла Новгород. Његово писање није могло никога увредити, било је млако, без оштрине личног уверења, и одвише питомо и без јасне боје, одређено само за поуку, стављајући примере монашког живота свима Русима за углед, те цртајући тако и старе владаре, да описом изазове поштовање радио је по оном:

Своихъ царей великихъ вспоминали
За ихъ труды, за славу, за добро,
А за грѣхи, за темныя дѣянья
Спасителя смиренно умоляли.

У својим делима је Пахомије Србин тако израдио и сасвим дотерао тип идеалног човека — светитеља монаха — допетровске Русије (с. 224.) Због тога је и постао тако популаран, Русима мио и још за живота славан. Не може се дакле нипошто рећи, да је несвесно купио црте с карактера појединих светитеља и слагао их око свога, — као што су то многи агиографи чинили — јер његова житија нису расцепкана, без једне главне мисли, непрегледна, него напротив, особите концепције и израде. Свака црта, што ју је повукао, била је с његовог моралнопоучног гледишта потребна и оправдана, он, наиме, није ни мислио стварати верну слику историјске личности, него пример за богоугодан живот; за историјску потпуност и верност нису ни његови савременици ни он имали смисла — то би било у житију безразложно одуговлачење. Требало је само, по тадашњем схватању, из живота светитеља покупити све, што доказује његову изабраност од Бога и силу од Бога му дану. То је пак Пахомије врло добро изводио. Он се чак боји и унутрашњих борби у светитељу — што није код свих агиографа — боји се споменути грех ма и окајан, него пушта своје светитеље, да се као таки роде и као таки умру. Тип Пахомијева светитеља је сасвим једноставан (с. 235. и д.) и жива је мука била свим стилским вештинама дати му занимљивости и створити бар неке контрасте, који ће спречити замарање од једноличности. Стилистика му је плод тешких студија византинских, српских и бугарских писаца и жалити је, што г. Јаблонски само површно тражи у Пахомијевим радовима византински и јужнословенски утецај; ту је баш могао својој радњи дати особите занимљивости и важности, да је стварним и стилским позајмицама Пахомијевим нашао извор. Он је, без сумње, потрошио и одвише времена тражећи епитета, упоређења, антитеза, хипербола и т. д. код самог Пахомија, а од тога је слаба корист, када се не зна, одакле их је Пахомије узео, јер велика већина поуздано није његова.

На крају књиге је списак свих рукописа Пахомијевих дела с местима где су и добар регистар, а у додатку су ови списи Србинови: житије преп. Кирила Белојезерског, житије преп. Никона, смрт Мојсија архијепископа новгородског, похвала икони Богородичиној у Новгороду и беседа о преношењу моћи митрополита Петра.

Ко жели упознати унутрашњи живот допетровске Русије, њезине жеље и идеале и ко жели видети образованог Србина из XV. в., тај ће у овој књизи наћи добре и занимљиве поуке.

Никола Радојчић.

БЕЛЕШКЕ.

И. — Између многобројних научних дела и брошира, које је изазвала анексија Босне и Херцеговине и које су писане са разноликог становишта и са разноликом тенденцијом написао је и *Сегхалми Ђула* расправу с натписом „Bosznia-Hercegovina története a legrégibb időktől napjainkig különös tekintettel az annexióra közjogi, közigazgatási, vallási, művelődési, mezőgazdasági, ipari, kereskedelmi stb. viszonyai.“ При писању своје расправе није писац употребио *изворе* историјске него само *литературу*. Главно му је дело, којим се у приказивању старијег доба босанског служио, Povjest Bosne од Вјекослава Клајића, а за новију историју узео је податке из распава Фрање Комлошија, Адолфа Штрауса, Јетела и Мартина Ведића. Прва два столећа босанског робовања под Турцима спомиње писац свега са неколико безбојних фраза па се подуже задржава на аустријским војним операцијама при крају XVII века, затим додирује разне устанке током XIX столећа и описује прилике, под којима је изведена окупација Босне и Херцеговине. У истој расправи провлачи се као црвен конац мађарско становиште. Писцу се чини, да је у Босни и Херцеговини од најстаријех времена, од пре хиљаду година па све до сада било све мађарско. Босанске банове назива мађарским бановима, босанске краљеве мађарским и у окупацији и анексији види он искључиво мађарску политику и интересе. С научне стране је дело потпуно без вредности али и као политичка брошира губи занимљивост, јер из сваког ретка избија и сувише јако тенденција пишчева.

И. — У другој овогодишњој свесци часописа *Történelmi Tár* износи *Андрија Комароми* на уводном месту исписе из мармарошких жупанијских књига од 1629 до 1671 године (Máramaros vármegye jegyzőkönyveiből). На два три места односе се ове белешке на нас Србе. На стр. 162 износи закључак о плати, коју има владика да добије од сваке цркве, затим о сабору из 1639, на коме су православни имали да се изјасне, хоће ли примити мункачког владику за свога. У даљим белешкама има занимљивих бележака о познатоме владици Василију Тарасовићу, о односају прота спрам владике, о Сави Бранковићу и других вести о православној цркви у Банату и Ердељу.

Р. — У младоме, угледноме листу „*Wörter und Sachen*“ (Winters Universitätsbuchhandlung in Heidelberg) II, 1. написао је *М. Мурко*, који је већ неколико пута показао, да добро познаје словенске обичаје и веровања, радњу: *Das Grab als Tisch*, која је и за себе одштампана. Повод за ову радњу о гробу као столу дало је писцу то, што је J. Стжиговски опазио велику сличност између

манастирских столова и хришћанских и арапских надгробних споменика, а њему је пало на памет, да у неким словенским језицима реч трпеза значи сто и дању те је ишао даље истраживати, какве је трагове оставило у језику остављање јела мртвима и давање части у њихов спомен. Први је одељак у расправи: Даће на гробљу после погреба код Словена. Те су се особито одржале код Бугара, али нису ни код осталих Словена сасвим изобичајене. У другом одељку говори писац о јелу на гробу на поједине дане иза смрти покојника код Словена и с муком сређује разнолике обичаје, често неповезано описане, а још чешће у различито доба покупљене, те се не зна, да ли је и данас тако, пошто се баш ти обичаји нагло губе. Особито је занимљив идући чланак и јелу на гробу на задушнице и прослави прецима код Словена, коме је додан одсек о храњењу мртвих код туђих народа у Русији. Пошто су ти обичаји већином признати од православне цркве, премда је често пута очигледно њихово нехришћанско порекло, то М. Мурко у четвртом одељку расправља о старохришћанским агапама и њиховим столовима, обичајима, које је западна црква готово искоренила, а источна их је спојила с погребним обичајима појединих народа, те тако и даље трају. Словени су дакле из грчке цркве добили многе речи, које се тичу култа мртвима и о тим речима, особито о речи τράπεζα, расправља писац у петом одељку, где му особито добро долази његово филолошко знање, јер му оно не да поћи рђавим путем старих етимолога и тако културног историка или заводити или изазивати његов подсмех. За нас Србе је најзанимљивији шести одсек где се тумачи порекло наше речи *ружичало* и разлаже грчко-римски утецај на пролетње прославе мртвима код Словена. М. Мурко мисли, да је ружичало постало од ружа, латински rosa, те да оно није ништа друго, него стара италска пролетња прослава мртвима. dies rosationis. Бугари и Руси примили су речи за пролетњу славу мртвима (русалије, радуница) од Грка, а Срби са запада те је тако и ова реч, ако је добро растумачена, нов разлог, да ми Срби обазриво судимо о културним утецајима на нас и да се у том не угледамо на суседне Бугаре и Хрвате, где су проблеми о културним утицајима много једноставнији. Лист, у ком је изишла ова радња, коју он завршује тражењем порекла латинској речи silicernium, узео је себи за задатак, да истражује речи и ствари, да испитује, шта је која реч некад значила и, ако је туђа, шта је значила тамо одакле је позајмљена. Сваки његов напредак у том раду, а особито у истраживању српских туђих речи, нама је добро дошао, јер нити нам је стари књижевни нити данашњи језик с те стране проучен.

ИЗВЕШТАЈИ О РАДУ МАТИЦЕ СРПСКЕ

Књижевно Одељење и Књижевни Одбор

V. седница Књижевног Одбора, држана 17 (30 јула) 1910.

На пријаву Југословенске Академије о смрти Ивана вит. Трнског изјављују чланови саучешће устајањем са својих места. Уједно се има Југ. Академији изразити кондоленција. — Узима се на знање, да је наредба вис. уг. кр. Министарства Богоштовља и јавне наставе о одбијању поновљене тужбе Светолика Калиновића ради стипендије из задужбине Нестора Димитријевића, саопштена тужиоцу. — Како се наследницима заосталих рукописа Јоксима Новића Оточанина малена чини понуђена свота за откуп, враћени су им рукописи. — Не може се издати припомоћ ради публикације „Библиографије хрватских и српских народних песама. — На понуди о превођењу руских аутора позива се преводилац, да поднесе који превод на углед. — За Матичина издања примају се ови рукописи: „Стални другови“ од Стојана Јакшића; „Нови подаци о грофици Катарини Цељској“ од дра Алексе Ивића; „Стари српски печати и грбови“ од дра Алексе Ивића; „Рад, обичај и управа манастира и цркава у Херцеговини“, заостали рукопис Вука Врчевића. — На оцену се издају још три рукописа, непознатих писаца придошла на расписани стечај из задужбине Јована Наке: „Хасанагиница“, „Воља народа“, „Омер и Мерима“. — Иначе се издају на оцену три рукописа. — Не примају се два рукописа. — Расписује се стечај на упражњено педагошко место из зад, Христ. Шифмана. — Остали рад тицао се питомаца Матице Српске.

IV. седница Књиж. Одељења, држана 16 (29) августа 1910.

За говорника у спомен и славу преминулом члану Књижевног Одељења *Ђури Вукичевићу* примио се члан др. Милан Савић. — Предлог друштвеног секретара, да се данас накнадно и изузетно за почасног члана Матице Српске препоручи Главној Скупштини велики хрватски уметник *Иван Мештровић*, није се могао усвојити из разлога, што се коси са Правилима и што није био ни довољан број чланова; стога се оставља Мештровићев избор за нарочиту

седницу год. 1911. — Према извештајима изабраних оцењивача награђују се ови рукописи непознатих писаца, који су приспели на расписану награду из задужбине Јована Наке: „Сукоби“, драма у 4 чина, са К 700; „Воља народа“, драма у 3 чина, са К 500; „Хасанагиница“ драмска слика у 1 чину, са К 300. Имена писаца сазнаће се у Главној Скупштини. — Расписују се награде из задужбина Јована Наке и Јована Остојића и жене му Терезије. — Подноће се Гл. Скупштини на избор кандидација молилаца за стипендије из шест задужбина.

Управни Одбор

V. седница Управног Одбора, држана 19. јула (1. авг.) 1910.

Секретаријат јавља, да су преминули ови чланови матичини: 1. *Мита Бокшар*, трговац у Белој Цркви, уписао се за члана 1901 и исплатио целу чланарину. — 2. *Милан Т. Дебељачки*, економ у Сентомашу, уписо се за члана 1903 са 100 круна. Успомени свију тих чланова учињене су уобичајене почасти. — Кр. угар. Министарство Богоштовља и јавне наставе тражи, да му се журно одговори у ствари владиног повереника за Матицу Српску. Узима се на знање да је том захтеву Министарском однох задоста учињено. — Исто Министарство јавља, да је адвокату дру Бранку Гранићу, као заступнику кр. управе јавних завода у четири парнице подигнуте против оставине Ђорђа Радака из ВКикинде судом му досуђене трошкове у износу од 1130 круна 32 филира исплатило из свога буџета и позива, да Матица кад прими на руковање задужбину Ђорђа Радака, споменуту своту исплати кр. уг. Порезном звању у Новом Саду и о тој исплати, да у своје време поднесе извештај министарству. Учиниће се по министарском захтеву. — Његова *Светост Патријарх српски Лукијан Богдановић* моли, да му Матица уступи на употребу меморандум, који је на немачком језику написао др. Теодор Мандић, и предао га тадањем тавернику Шењеји у ствари деобне манастирске парнице са Румунима. Учињено по молби. — Одређен прилог пострадалима из крашовске-северинске жупаније. — Узет је на знање позив на словенски збор у Софији. — Узет је на знање извештај фискала друштвеног о стању оставине Милоша Миланковића и исти је упућен да зготови основно писмо за ту задужбину. — Узет је на знање извештај фискала друштвеног о ванпарничним стварима. — Узет је засад на знање извештај фискала друштвеног, да је Марија Розмировићева, сестра покојног Корнела Станковића, оставила Матици легат од 2000 круна, да се издаду црквене и световне песме Корнела Станковића, и од прихода, да се оснује фонд под именом *Корнела Станковића* и да се награђују добри ђаци, који ће учити музику. — Узет је на знање извештај фискала друштвеног о парницама, које се воде у Срему. — Узет је на знање извештај истога фискала друштвеног о исплати неке своте порезном звању у Илоку. — Подноће се скупштини годишњи

извештај фискала друштвеног дра Стевана Малешевића о раду му у парничним и ваппарничким пословима. — Узет је на знање извештај економског одбора о премеравању угари на салашу Симе Ђорђевића и у том погледу учињена су потребна расположења. — Економски одбор јавља, да је путем јавне дражбе издао под закуп задужбинску земљу Новака Голубског и жене му Софије из Сентомаша, подноси записник о томе са условима, под којима је та земља издата под закуп. На салашу одржана лицитација одобрава се и одређено је, да се са закупником склопи уговор на три, односно на шест година. — Узет је на знање извештај, да је каса сконтрована и да је сасвим у реду нађена. — Умолиће се Српска црквена општина у Суботици, као руководатељка задужбине Јована Остојића и жене му Терезије, да пошље из те задужбине одређене приносе за награђивање дела за г. 1909 и 1910. — Неке молбе и понуде издате су економском одбору на даљи поступак. — Понуде за откуп куће Саре Димићке издате су економском одбору да у том погледу учини у своје време предлог. — Упућен је фискал друштвени, да учини пужне судске кораке, да Матица Српска дође што пре у посед куће Саре Димићке. — Захвалили су на поклоњеним књигама: „Хрватско академско друштво“ у Грацу, књижевна дружина „Натошевић“ ученика српске учитељске школе у Сомбору, Српска читаоница и књижница у Дабру код Стоца. — *Савез сједињених Срба „Слога“* (Serb Federation „Sloga“) (председник Пупин) напомиње да у Америци има данас близу 150.000 Срба из свију наших крајева и земаља, да је основао у Њујорку друштво „Слогу“ која је и око себе искупила до 10.000 Срба. — Узет је на знање Извештај Академског Удружења Срба техничара у Бечу за школску годину 1909/1910. Решено је више молбеница ради обестерећења неких дужничких парцела. — Одобрено је нешто мало зајма. — Узет је на повољно знање извештај председников о корацима, које је према одлуци управног одбора учинио, да министарство унутрашњих послова у споразуму са министарством трговине исто то одобри према министарским захтевима поправљене планове за зидање завода за српску православну сирочад из задужбине Марије Трандафилке.

Уређује **др. Милан Савић**, секретар Матице Српске,
према одлукама Књижевног Одбора.

НОВЕ КЊИГЕ.

Под овом рубриком објавиће уредништво Летописа књиге које се пошљу Библиотеци Матичиној.

88. Měšťánska škola. Věstník „Zemské Jednoty učitelstva českých škol měšťánských na Moravě“. Redaktor *Hubert Vítkovič*. Ročník XII. Číslo 2. V Tišnově, 1910.

89. Statuts de la societé Jougoslavia d' Alexsandrie d' Égypte. Approuvés par l' Assemblée Générale du 14 août 1909. Tip. C. di E. Sonnino — Aless. Стр. 18.

90. Православље. Лист намењен православном српском народу за поуку у св. православној вери и хришћанској врлини. Уређују: свештеник *Владимир Милутиновић*, Митровица (Срем), свештеник *Јован Ж. Бута*, Бачинци (Срем). Лист излази једанпут месечно на целом табаку. Цена је листу К 1.60 годишње. Митровица, штампарија Мирослава Спајића, 1910. Год. I. Број 1. Јануар 1910. 8⁰. Стр. 16.

91. Pučki List. Izdavatelj i odgovorni urednik *Juraj Kapić*. Štampa „Narodne Tiskare“ u Splitu. Godina XX. Br. 1. 2.

92. Температуре тла у Београду од *Д-ра П. Вујевића*. Из LXXIX књиге „Гласа Српске Краљевске Академије“. У Београду, штампано у Државној Штампарији Краљевине Србије, 1909. 8⁰. Стр. 95—177 + Табле I—III.

93. *Крста Цицварић*, Идеализам или материјализам с нарочитим погледом на философију Бранислава Петронијевића. Београд, штампарија Србија — Дечанска улица број 20, 1909. 8⁰. Стр. 72. Цена 1 дин.

94. Босна од смрти бана Матије Нинослава до владе сремскога краља Стевана Драгутина 1250—1284. Историска расправа. Написао *Милован Ристић*. Издање Општине београдске. Београд, штампарија Д. Димитријевић, Иван-бегова улица број 1, 1910. 8⁰. Стр. 176 + Прилози. Цена 1.50 дин.

95. О јектици. Награђен популарни спис. Написао Д-р *Милош Ђ. Поповић*. Издање Српског лекарског друштва. Београд, штампано у Државној Штампарији Краљевине Србије, 1909. м. 8⁰. Стр. 34.

96. Četiri ljekaruše. Priopćio i rastumačio prof. *Mojo Medić*. (Preštampano iz knjige XIV/2 „Zbornika za narodni život i običaje južnih Slavena“). U Zagrebu, tisak Dioničke tiskare, 1909. 8⁰. Стр. 118.

97. *Славянскій Міръ*. Ежемѣсячный журналъ литературы, искусства и критики. Nr. 1. Январь 1910. г. Издатель *И. Лаврипъ*. Отвѣтственный редакторъ *М. Хруцкая*. С.-Петербургъ в. 8⁰. Подписная цѣна въ Россіи на 1 годъ 1 р. 40 коп. Цѣна Nr. 12 коп. Адресъ конторы журнала: С.-Петербугъ, Типографія „Надежда“, Почтамтская 13.

ИЗДАЊА МАТИЦЕ СРПСКЕ ЗА 1910. ГОДИНУ

У току 1910. год. Матица Српска даје члановима и претплатницима ове књиге:

I. **Летопис**, дванаест књига (књ. 261—272). Сваког месеца излази једна књига од 5 табака.

II **Књиге Матице Српске**: Број 31, 33 и 34 Автобиографија Јована Суботића IV. и V. — Бр. 32. Арањев Толдија у преводу Змај Ј. Јовановића. — Бр. 35. Говор у спомен и славу дру Ст. Павловићу од дра Ђорђа Дере. — Бр. 38. Говор у спомен и славу Мити Јосићу од Аркадија Варађанина. — Бр. 39. Говор у спомен и славу Мити Нешковићу од Арк. Варађанина.

III. **Зборник историјских докумената**. Бр. 3. Споменици Срба у Угарској. Хрватској и Славонији од дра Алексе Ивића I, део (Књиге Матице Српске бр. 36 и 37.)

IV. **Књиге за народ**: Књига 133. „Подрумарство“ од Јована Живковића III. — Књ. 134. Последице домаћег васпитања. Од Даринке Буље рођ. Косић II. — Бр. 135. Уму и срцу III. од П. Аршинова. — Бр. 136. Под видом нових идеја, прип. М. Андрића. — 137. Историја срп. књижевности, од Ј. Живојновића. — 138. Срп. народ. песме о Ускоцима, у редакц. дра Тих. Остојића.

Овај се списак може још попунити и изменити.

ПРЕТПЛАТА НА МАТИЧИНА ИЗДАЊА

1. Чланови добивају сва издања Матичина. Чим уплате прву честицу чланарине од 20 К., добиће све књиге које излазе те године.

2. Претплатници добивају Летопис, Књиге Матице Српске и Књиге за народ (без Календара) за 10 К. у иностранству за 12 К.

3. Претплатити се може само непосредно у Благајници Матице Српске. У Србији једино **у књижари Светислава Цвијановића**, Београд, Кнез-Михаилова ул., комисијонара Матице Српске, преко које иду све поруке и сви послови, који се тичу чланова и претплатника Матичиних у Србији. У тој се књижари уједно добивају и наша издања посебице.

4. Рок претплати истиче свршетком месеца марта. После тога рока (а и раније) продају се поједине књиге Матичина издања по цени, која је означена на корицама.

Цена је овој књизи 1 круна.

НОВИ САД
КЊИЖАРА И ШТАМПАРИЈА УЧИТЕЉСКОГ Д. Д. „НАТОШЕВИЋ“
1910.